

MEHMED ÂKIF

Resmî hâl tercümesi,
basılmamış bâzı mektup ve manzûmeleri

M. Kaya BİLGEGİL

ÖNSÖZ

Bu tedkik yazısında Âkif'in resmî hâl tercümesi ile basılmamış bâzı mektub ve manzûmelerini ortaya koyacağız. Okuyucuya karşılaştırma imkânı vermek için, yazımızın sonuna vesîka ve metinlere âit foto-kopi klişelerini ilâveyi faydalı buluyoruz.

Manzûmelerin üslûp ve muhtevâları üzerinde geniş bir tahlile girecek değiliz. Ancak bu husûsta verilecek bilgiler; ilk defa bu kalem tecrübesiyle yayınlanan nazım denemelerinin, Mehmed Âkif'in şiirine âit tekâmüldeki yerlerini tâyin gayesine yönelecektir.

Bu yüzden gazellerden bahsederken onların Eski Türk Edebiyatına, Encümen-i Şuarâ ve Muallim Nâcî edebî dâiresine bağılı yönlerini tesbît etmeğe çalışacağız.

Yine ilk defa bu araştırma bünyesinde yer alan Terkeb-i bendi de, Bağdadlı Rûhî geleneği içindeki örneklerle karşılaştıracacağız.

Her iki tarza giren manzûmelerin üslûp ve muhtevâları hakkında ileri sürülecek mütâleaların, bu iştirâk ve ayrılıkları ortaya koymaya yetecek ölçüyü aşmıyacağını belirtmek isteriz. Bu yüzden de gerek gazeller gerek Terkeb-i bend üzerindeki dikkatlerimizi yazarken küçük iç sınıflandırmalarına lüzum görmüyoruz. Her manzûmeyi ayrı ayrı söz konusu ederek yerine göre üslûb unsûrları, yerine göre muhtevâ üzerindeki düşüncelerimizi belirteceğiz.

I- Malzemenin Tanıtılması

Âkif'in öğrencilik yıllarına âit şiirleri arasında -Kuşadalı Ali Rıza Efendi'den naklen- yalnız bir "terci-i bend"i söz konusu edilir¹. Bu manzûmenin metni henüz ele geçmemiştir. Eşref Edib Bey'e göre Şâir'in ilk basılan manzûmesi de, Kur'an'a Hitab başlığını taşımaktadır², ve 2 Mart 1311-14 Mart 1895 târihinde *Mekteb* mecmuâsında intişâr etmiştir. Halbuki bu incelemede yer alacak olan manzûmelerden birinin az farklı bir şekli, 16 Kânûn-ı evvel 1309 târihli *Hazîne-i fûnûn*'da asistanımız Celâl Tarakçı'nın dikkatini çekmiştir. ^{2a} Bizim bulduğumuz manzûmeler; Eşref Edib tarafından bildirilenlerin dışında-

1 Eşref Edib, *Mehmed Âkif*, c. I, s. 210, İstanbul, 1938

2 a.e. c. II, s.s. 191-192

2.a Dergide, bu ilk matbu manzûmesinin yazılış hikâyesi de yer alıyor:

Uzun bir zamân güzâr eylediği hâlde mazhar-ı telâkısı olmadığım yâr-i kadîmîme bu gece [30 Teşrin-i sâni] rû'yâmda mülâkî oldum. Sirâc-ı Kudret'den bir lem'a olan o çehre-i furûğ-efşâmın temâşây-ı cezbe fermâsı beni sa'âterce gaşy eyledi. Dil-beste-i sevdâsı bulunduğum hengâmda kendinden sitem ve âzârdan başka bir hâl görmemişken -her ümîdin fevkinde olarak gûn-â-gûn iltifâtlarına, nüvâzişlerine mahrem oluşum gönülümde meserret ve hayretle memzûc bir his peydâ eyledi. Nihâyet, ihtiyârım idrâkimle birlikte elimden giderek o rûh-ı mücâssemeye şu vâdide niyâza başladım :

*Allâh'ı seversen nazarımdan güzêr etme
Müştâkımlı bâşım için olsun heder etme !
Kurban oluyor bir nîgeh-i hışmına râhum
Sevdâ-zededen böyle dirtîğ-i nazar etme !
Ey mâh yetiş bezm-i safâ zulmet içinde
Herkes uyuyor gayrdan aslâ hazer etme !
Âşkını ne azâb olduğunu sen de bilirsin
Gel hâtırımı kırma beni pür-keder etme !
Ben kûyunu terk eyliyemem ah garîbim
Bâbındaki nevmîdini me'yûs-ter etme !
Tard etme kapundan şu ciger-sûzu yazıkdır
Hûn-âbına rahm et de anı der-be-der etme !
Ey nûr-ı dü-çesimim ! Bu temâşâyâ doyumaz
Allâh'ı seversen nazarımdan güzêr etme !*

Cânânımın, eşhâr-ı bahârda bile göremediğim, sabâhatı âleminde o kadar vâlihâne vakf-ı istiğrâk olmuşum ki bîdâr olub da cihân-ı zulmete avdet eylediğim zamân bile bir müddet evvelki ân-ı şevk-a-şevkı tahayyül etmekden kendimi alamadım.

Mehmed ÂKIF

Hazîne-i Fûnûn, Birinci sene, aded: 25, s. 200.

16 Kânûn-ı evvel 1309

dır: Âkif'in, Baytar Müfettişi Muâvini olarak Edirne' de bulunduğu sıralarda aynı şehirde kitapçılık eden Rizeli Taşçıoğlu Süleymân Efendi'ye âit iki defter parçasında yer alıyor. Süleymân Efendi'nin hâlen hayatta olup İstanbul'da Bakırköyü'nde ikamet eden oğlu, Ali Taşçıoğlu Bey; bu defterlerle birlikte Şâir tarafından babasına gönderilmiş birkaç mektûbu da bize verdi. Emekli bir me'mur olan bu zât; Edirne'deyken babasının Âkif tarafından ziyaret edildiğini hatırlıyor, hattâ Şâir'in kendisini sevdiğini, okşadığını haber veriyor.

Başlarından sonralarından hayli sayfalar kopmuş bulunan, ihtivâ ettikleri-muhtelif şâirlere âit-manzûmelerle birer "mecnû°a-i eş°âr" mâhiyeti taşıyan bu defterlerden birinde Âkif'in şiirleri *Edirne'de Baytar Müfettişi Mehmed Âkif Efendi'nin tertîbetmiş olduğu gazeliyyât* diye takdîm ediliyor³. Fakat sayfanın altında, gazellerden önce Âkif'e isnâd edilen bir fıkra ile iki beyit, bu fıkranın mütemmimi olan ikinci bir izâh, bir gazel yer alıyor. Diğer gazeller karşı sayfada başlayıp arkaya intikâl etmektedir.

Diğer defterdeki manzûmenin takdîminde de aynı me'mûriyet ünvâniyle karşılaşırız:

Edirne'de Baytar Müfettişi Mehmed Âkif Efendi'nin tertîbetmiş olduğu terkib-i benddir.

Şâir tarafından Süleymân Efendi'ye gönderilmiş olan mektupların ikisinde târih vardır: 29 Nisan 1312 ve 8 Şevvâl 1313. Bu yılların Milâdî karşılığı 1896 dır. Demek ki, Âkif 1896 yılında Edirne'den ayrılmış bulunuyordu. Edirne Baytar Müfettişi Mehmed Âkif Efendi'ye âit olduklarına göre, söz konusu manzûmeler, 1896 Martı'ndan önce yazılmışlardır.

Manzûmelerin, yazılmış olacakları târihleri, yıl olarak tayîn ihtimâli, bizi, Şâir'in resmî sicillini incelemeye sevketti. Orada hizmet gördüğü şehirlere dâir aradığımız teferruâtı bulamadık. Fakat İstanbul'da Fâthih'te Sarıgözel'de doğduğunu bildiğimiz Âkif'in, nüfus tezkiresi sûretinde *Kal°a-i Sultâniyye sancağına mülhak Bayramic kasabasında doğduğunun* kayıtlı olduğunu gördük. Doğum târihi, *Fâthih Ders-i °âmlarından İpekli müteveffâ Tâhir Efendi'nin mahdûmu* oluşu, bulunduğu me'mûriyetler hakkında verilen bilgiler gösteriyor ki, bu Mehmed Âkif, bizim şâir Mehmed Âkif'tir⁴. Bu itibarla Şâir'in resmî

3 Bu kayıtlar Edirne Meb'ûsu Şerif Bey'in bir hâtırasına atfen Fevziye Abdullah Tansel tarafından Şâir'in söz konusu şehirdeki hizmetine dâir verdiği bilgiyi doğruluyor. Bak. F.A. Tansel, *Mehmed Âkif Haya.ı ve Eserleri*, İstanbul, 1945, s. 14

hâl tercümesini okuyucularımıza sunmayı faydalı buluyoruz (Klişe: 1). Ancak İstanbul'da doğup Bayramic'de nüfûsa kaydedilmiş olması ihtimalini de hatırdan çıkarmıyoruz.

II- Âkif'in Resmî Hâl Tercümesi

Bu hususta aşağıdaki kayıtlarla karşılaşılıyor ;

Mehmd Âkif Efendi Fâtih ders-i 'âmlarından İpekli Müteveffâ Tâhir Efendi'nin mahdûmudur.

Bin ikiyüz doksan sene-i hicriyyesinde sene- imâliyye 1289 Kal 'a-t Sultâniyye sancağına mülhak Bayramic kasabasında tevellüd ettiği Tezkire-i 'Osmaniyye sûret-i musaddakasında muharrerdir.

Mukaddemât-ı 'ulûmu husûsî sûretde tahsil ettikten sonra Mülkiyye İddâdîsi'ne girerek müllâzemet rü'ûsu ve ba'de Baytar Mektebi'ne dâhil olarak⁵ dört sene tahsil ettikten sonra icâzetenâme almıştır.

Türkçe ve Fransızca tekellüm ve kitâbet eylediği terceme-i hâl varakasında yazılıdır.

Bin üçyüz on bir senesi Cumâde'l-âhiresinde on yedisinde 14 Kânûn-ı evvel sene 309 yedi yüz elli kuruş ma'âşla Orman ve Me'âdin ve Zirâ'at Nezâreti Beşinci Şu'be Baytar Müfettiş Mu'âvinliği'ne ta'yin ve üç yüz on dört senesi Şevvâli'nin dokuzunda 1 Mart sene 313 icrâ kılınan te'cilât ma'âşu altı yüz yetmiş beşe tenzil Üç yüz on beş senesi Rebi'ü'l-âhiri'nin yigirmi ikisinde 8 Ağustos sene 313 iki yüz yigirmi beş kuruş ve üç yüz yigirmi bir senesi Şevvâlinin beşinde Kânûn-ı evvel sene 316 yüz elli beş kuruş zammıyla bin elli beş kuruşa iblâğ edilmiştir. Üç yüz yigirmi beş senesi Muharreminin onundan 1 Mart sene 322 itibâren ma'âşu Orman ve Ma'den Bûdcesi'nden bi't-tenzil Zirâ'at Sandığı'ndan tesviye edilmiştir. Sene-i merkûm Şa'banı'nın yigirmi altısında 4 Teşrin-i evvel sene 322 ilâve-i me'mûriyyet olarak üç yüz kuruş ücretle Halkalı Zirâ'at Mektebi Kitâbet-i resmîyye Mu'allimliği'ne ta'yin ve Bin üç yüz yigirmi altı se-

- 4 *Servet-i fûnân*'un çıktığı yıllarda İstanbul matbûatında Dârümuallimîn talebelerinden Selânikli Mehmed Âkif'le Kılçıklı Mehmed Âkif'in de manzûmeleri intişâr eder.
- 5 Babasının ölümü üzerine mâlî müzâyakaya düşen Şâir'in, Baytar Mektebi'ne girmeden önce Bâyezid Câmii avlusunda tesbih sattığı rivâyet edilmektedir. Bursalı olup İstanbul'da tavuk üretimi ve yumurta ticâretiyle iştigal eden, Âkif'in hayranlarından Hüseyin Câhid Bey, bir tesbih alış-verişi münâsebetiyle Bahriye Nâzırı Sâlih Paşa'ya iğneleyici bir beyit söylediğini, Paşa'nın bir altın vererek işin içinden sıyrıldığını bildiriyor.

nesi Şa°banı'nın ikisinde 16 Ağustos sene 324 bin elli kuruş ma°âşına iki yüz doksan beş kuruş ve sene-i merkûme Ramazânı'nın on sekizinde 1 Teşrin-i evvel sene 324 dört yüz elli kuruş zamâ'im ve tevcih bin sekiz yüz kuruşa iblâğ sene-i mezkûre Şevvâli'nin yedisinde 23 Teşrin-i evvel sene 324 yedi yüz elli kuruş ücretle Mülkiyye Baytar Mektebi Harîta-i sıhhiyye ve Kitâbet-i Baytariyye ve Hukûk-ı Ticârî ve Kânûn-ı Tıb mu°âllimliği uhdesine ihâle edilmiş ise de târih-i mezkûrda istifa etmiştir. Sene-i merkûme Zi'l-ka°desinin yigirmi ikisinde 6 Kânûn-ı evvel sene 342 Halkalı Mektebi'nde Kitâbet-ı resmîyye mu°allimliğinden dolayı almakda olduğu üç yüz kuruş ücrete yüz kuruş zamm olarak dört yüz kuruşa iblâğ edilmiştir. Mümâileyhin sa° y ü gayret ve hüsn-i hâl ü siyret eshâbından olduğu Zirâ°at Hey'et-i Fenniyyesi Riyâseti'nden tasdik kılınmıştır. Mümâileyhin Nüfus Tezkire-i °Osmâniyye'si sûretiyle Der-sa°âdet Mekteb-i İdâdisi'nden ahz eylediği 11 Teşrin-i sâni sene 305 târihli mülâzemet rü'ûsunun ve Mülkiyye Baytar Mektebi'nden aldığı 12 Ağustos sene 313 târihli Tebâbet-i Baytariyye icâzetnâmesinin sûretleriyle me'mûriyetine târih-i ta°yinine ve mikdâr-ı ma°âşına dâ'ir Orman ve Ma°âdin ve Zirâ°at kısmı muhâsabelerinin 8 Temmuz sene 325 ve 2 Ağustos sene 325 târihli der-kenârları asıl terceme-i hâl varakasıyla berâber Orman ve Ma°âdin ve Zirâ°at Nezâreti Sicil Şûbesi'nde mahfuzdur. Ft 18 Şa°bân sene 328 ve ft 17 Mart sene 326 Mümâileyhin Bin üç yüz yigirmi altı senesi Şevvâli'nin yigirmi altısında 11 Teşrin-i sâni sene 324 ayrıca altı yüz kuruş ma°âşla Dârülfünûn Edebiyat Şûbesi Birinci Sene Edebiyyât-ı °Osmâniyye Mu°allimliği'ne tâ°yin edilip⁶ üç yüz yigirmi yedi senesi Şa°bânı'nın yigirmi birinde 25 Ağustos sene 325 beş yüz kuruşa iblâğ edildiği Orman ve Ma°âdin Sicil Şûbesi'nin 27 Mart sene 326 târihli vuku° at pusulasında gösterilmiştir⁷.

6 Darülfünûn birinci sınıfında öğrenci iken Âkif'ten ders okuyan Reşat Nuri Güntekin, Şâir'e âit intibâlarını şöyle anlatıyor: *Derken kapı açılıyor; içeriye orta boylu kara top sakallı kalender bir zat giriyor: Şemsiyesiyle lâstiklerini kapının arkasına bıraktıktan sonra talebe sıralarına gideceği yerde muallim kürsüsüne doğruluyor. O zaman yanımdaki arkadaşta öğreniyorum ki bu zat edebiyat muallimimiz Mehmed Âkif'tir. Âkif, derslerinde manzûmeler yazdırıp izâh etmiştir. O sırada, bu öğretim tarzını Dârülfünûn için basit bulmuş olan Reşat Nuri, Maarif Vekâleti Müfettişi iken yazdığı makalede Âkif'i haklı görerek: Aradan geçmiş bunca seneden sonra anlıyorum ki Âkif o zaman bizim için yapılacak şeylerin en iyisini yapmıştır diyor. Onun sağlam mantığı, samimi ve pratik zekâsı çürük temel üzerine kurulacak nazariyelerin boşluğunu anlamış, bir hoca için en iyi usûlün-plânı programı bir yana bırakarak- talebeyi hangi sevyede bulursa oradan alıp yürütmek olduğunu gayet iyi takdir etmiştir. 2.I.1939 târihli Tan gazetesinden naklen Eşref Edib, a.e., c. II, s. 112-113.*

7 Başbakanlık Arşivi, Sicill-i ahvâl Defteri, c. 175, s. 47

II- Mektupları

Bu mektupların ancak üçü elimize geçebildi. İçlerinden birinin baş kısmı, diğerinin sonu zâyî olmuş. Her üçünün kâğıdı da oldukça zedelenmiş vaziyette. İkisinin altında târih var. Söz konusu mektuplar, Şâir'in Edirne'den ayrılışından sonra kaleme alınmış.

İstanbul'dan gönderdiği anlaşılan 8 Şevvâl 1312 târîhli mektupta, ev kirâsının ödenmesi, navlun bedeliyle annesine alınacak tren biletinin karşılanması için Edirne'ye para yolladığı ifâde ediliyor. Mektûbun altına yazdığı hâmişte Cerrahpaşa'da Mustafa Sıdkî Efendi'nin evinde müsâfir kaldığını bildirdiğine göre, Edirne'den ayrılması üzerinden çok zaman geçmemiş olmalıdır. Yazılış târihi, Milâdî 24 Mart 1896 ya tekabül eden bu mektûbun bize intikal eden kısmı şöyledir :

Lehü'l-hamd buraca işlerim yoluna girmektedir. İnşâallah i'âde-i me'mûriyet-i kadîmeme muvaffak olacağım. Ve mâ tevfiķi illâ bil'lâh Bizim Bekir Efendi orada ise göndermiş olduğum parayı kendisine teslim ediniz. Eğer hasbe'l-vazîfe kıra çıkmış ya'nî Edirne'den ayrılmış ise lûtfen fakir-hâneye kadar şedd-i rahl eder ve bizim ihtiyâr vâlideye eşyâyı toplamasını söylersiniz. Gönderilen para ev kirâsı ve şömendöfer navlunudur. Bekir Efendi bulunmadığı takdirde onları şömendöfere yükletmek tabi'î sizin himmetinize kalacaktır. Eşyâ şömendöfere yükletileceği zaman navluna İstanbul'da verilmek üzere bilet almır. Vâlide'ye ayrıca mektub yazmaya hâcet yoktur. Haber (Kâğıt zedelenmiş, yazı kesilmiş) Siz kendisine tebliğ edersiniz. Tabi'î zamân-ı hareketi de bildirirsiniz değilmi 'azîzim ?

Hasan Efendi kardeşimin gözlerini öperim (kâğıt yırtılmış) Siddik Teyfik Bey'lere Receb Efendi'ye Sofyalı Ahmed Ağa'ya Yüzbaşı Ahmed Kemâl Bey'e Necib Bey'e Hâlid Efendi'ye Remzî Efendi'ye ve sâ'ir beni ve sizi seven ahib-bâya.... bâktî: Hasbeten li'l-lâh olan vedâd. Fî 8 Şevval sene 313

*Kardeşiniz
Mehmed Âkîf*

Beni İstanbul'da Cerrahpaşa'da Candarlı Halîl Hayreddin Paşa Evkâf-ı şert-fesi kâ'im-makâmı Mustafa Sıdkî Efendi hânesinde müsâfir bulursunuz... Hasan Efendi İstanbul'a gelmiş ammâ ben görmedim-- Makrıköyü..... Niyâzî Efendi ile Hâfız Vasfî Efendi'nin cümledenize selâmı vardır(Klişe:2).

İzmir'de kaleme aldığı 29 Nisan 1312 târîhli mektupta da Edirne'de muârif kurduğu şahısların isimleriyle karşılaşıyoruz :

Bismillâh
Süleymân Efendi'ye

°Azîzim,

İstanbul'da iken almış olduğum mektûbunuza işte İzmir'den cevâb verebiliyorum. Hayvan mübâyâ'asına me'mûr olarak Anadolu vilâyât-ı şarkıyyesine °azîmet üzre bulunduğumuzu gazete (orijinal nüshada kâğıdın bu kısmı yırtık) behemahâl görmüş olacağınız cihetle nasıl olup da İzmir'e geldiği mi beyâna hâcet göremem.

Hasan Efendi kardeşimizin ellerini öperim. Temel Efendi'ye Hacı Hamîd Efendi'ye Siddik Bey'e Receb Efendi'ye Yüzbaşı Ahmed Kemâl Efendi'ye bizim Bekir Efendi'ye Sofya'lı Ahmed Ağa'ya ve'l hâsil fakiri bilen ve seven dostlarımızın cümlesine ayrı ayrı selâm ederim.

Melfûf varak-pâreciğimi de Düyûn-ı °umûniyye Muhâsebecisi'nin mahdûm-ı necîli Tevfik Bey'e takdîm ederseniz memnûn olurum

Âkif'inizi gönülden çıkarmayınız. Du°adân unutmayınız ki bu müfârakatın beynimizdeki vedûd-ı vifâka kat'a te'sfiri olmasın. Allâha ismarladık °azîzim Süleymân.

Fi 29 Nfsan sene 312 Kardeşimiz
Mehmed Âkif

(Kâğıt zedelenmiş, okunamıyor) *Hâvert Bey'in Fecr'i tab° olunmuş, Memnûn oldum. Kendisini tebrik ederim. (Klişe: 3).*

Edirne'yi "mübarek memleket" diye vasıflandırdığı, son kısmı zâyi olmuş aşağıdaki mektupta Şeyh Galib'in bir tardiyyesini hâtırlatan altı mısralık bir nazım parçası da karşımıza çıkıyor :

Bismillâh

°Azizim Süleymân !

Vedûd-nâme-i kerîmânени kemâl-i şevk ile aldım. Âşnâ-yi siddikınızı ebediyyen unutmıyacağınıza dâ'ir sebk eden mîsâkınızın ciddenden vesîk olduğunu ara sıra böyle .lûtuflarımızla ihtâr ederseniz doğrusu müteşekkîr (kâğıdın burası yırtık)

tık) lirim. Edirne'yi, o mübârek memleketdeki dostlarımı yâdetdikçe kendilerinden mahcûb olduğum için kalben nâdim bulunduğum birkaç yâr-ı vefâşî^cârın biride sizsiniz :

*Ey yâr-ı vefâ-şî^câr söyle
İhlâsımı bilmiyor musun sen
Gönlümdeki yadgâr-ı °aşkı
Âsûde değil mi her zeleden
Bi'l-lâh emin olun Süleyman:
Bir muhlis-i bi-riyânızım ben. (Klişe: 4)*

Görülüyor ki, bu mektuplar, pek edebî bir değer veyâ edebiyat târihi için ehemmiyetli bir haberi taşımıyor. Âkif'in me'mûriyet icâbı gittiği Edirne'de bir takım dostlar kazanacak kadar kaldığını; bu dostların bir kısmının isimlerini; başka yere tâyin edildiği zaman, tekrâr Edirne'de vazîfe isteyecek kadar o mübârek şehri sevdiğini; bu şehirden ayrıldığı zaman henüz annesinin sağ olduğunu; ayrıca biyografi kitaplarında kaydedilmeyen bir vazîfe ile İzmir'e gitmiş bulunduğunu ortaya koyuyor.

IV- Şiirleri

A- Gazelleri :

Bu manzûmeler; *Edirne'de Baytar Müfettişi Mehmed Âkif Efendi'nin tertibetmiş olduğu gazeliyyât* başlığı altında toplandığına göre, Şâir'in henüz Edirne'de bulunduğu sırada istinsâh edilmişlerdir. Yukarıda söz konusu ettiğimiz mektuplar; Âkif'in mübârek şehri 1313 Martı'nda terkettiğini gösteriyor: Demek ki, bu gazeller en geç 1313 Martı'nda yazılmışlardır.

Metinler, Âkif'in hangi yollardan geçtikten sonra *Safâhat*'deki hüviyetine kavuştuğunu göstermeleri bakımından mühimdirler. Şâir, ileride ithâm edeceği edebiyâtı, an'änenin en çözülmüş olduğu bir devrede denemiş görünüyor.

Bunları, defterdeki sıralanışlarına göre söz konusu edeceğiz.

Birinci gazel :

Bu manzûmenin Edirne'de yazıldığı kaydedilmiştir: Şâir, *şömendöfer merkezinde kahve içmek için oturdukları meyhânede*-iki kahve ısmarladığına göre, o esnâda yanında bir de arkadaşı olacak- güzel bir çehre görmüş, ona karşı

duyduğu hayranlıkla *bi'l-irticâl* iki beyit söylemiş(!), kahveler gelinceye kadar, karşısında *mollalardan birini hâzır* [°]*addederek* birinci gazeli meydâna getirmiş. İrtical, şiirin tekâmülünde bir merhâleyi göstermediği için bu iki beyitle, baştaki sondaki fıkrayı buraya nakletmeği lüzumsuz sayıyoruz.

Âkif'in şiire gazel an'anesiyle başladığına, gazelin de rindâne bir müeddâyı taşımaya gerektiğine göre, Şâir'in ilk nâzım mümâreselerinde *m[°]ahûd kalın enseli mollalardan birini hâzır* [°]*addederek* ona çıkışması tabiidir.

Metin şöyledir :

*Kürsîye çıkıp bâde-perestâne atarsın
Ey hâce-i pejmürde fazilet mi satarsın
Bir kerre şu sâkî-i melek-çehreyi görsen
Destârı başından atarak sen de atarsın
Meyhâne-nişînâna melâmet ediyorken
Bi'l-lâh gelir hâk-i mezelletde yatarsın
Üç günde elinden giderek Emsile Maksûd
Kalmaz satacak mâmelekin borca batarsın
Çok mollayı gördüm sana benzer a hocam ben
Elbet gün olur bir gözü mahmûra çatarsın*

Kafiye “teng” düşmemiş: Bu beş beyit, bir kahvehânede, sohbet esnâsında kolaylıkla vücûda getirilebilir. Manzûme, Muallim Nâcî Efendi'nin *Tercemân-ı hakîkat* sûtûnunda nasîhat verdiği gençlere âit gazellerin herhangi birinden farksız.

İlk iki beyitte hemen göze çarpan husûs, “atar” lâfzı etrâfındaki oyundur. Bu sözü üç ayrı yerde, üç ayrı mânâ ile kullanıyor: Birinci mısırâm sonunda “aleyhte konuşmak, zemmetmek”, ikinci mısırâm ortasında “fırlatmak”, aynı mısırâm sonunda “içki içmek”. Son kullanış; yazı dilinde yaygın değildir, daha ziyâde konuşma diline hâstır, hattâ bir dereceye kadar avâmîdir.

Birinci beyitte, *satarsan* lâfzı etrâfında da bir oyun göze çarpıyor: Bir taraftan kinâye yoluyla “taslarsın”, “hâiz olmadığın bir vasfı taşıyormuş gösteririsin”, diğer taraftan istiâre yoluyla “anlatırsın, takrîr edersin” mânâlarına geliyor. -*Satış* ; hocaların anlatışları, takrîr kudretleri hakkında kullanılan bir deyimdir. “Bu hocanın ilmi çok da satışı yok” derler-. Binâenaleyh burada iltizâmî veyâ tesâdüfî bir tevriye vardır.

Emsile, *Maksud* kelimeleriyle cüz'ü söyleyip küllü kasdetmek sûretiyle mecâz-ı mürsel yapan, yâni hocanın bütün kitaplarını murâd eden Şâir; bu kitapların muhtevâlarını da hâtıra getirmek sûretiyle diğeri bir tevriye örneği vermiş oluyor. *Emsile* ve *Maksud* sözlerinin müsnedi olan ve ayrıca "mâmelek" ismini tavsîf eden *satacak* sözü de bir tevriyeye yol açıyor: Birinci mânâsıyla *Emsile*'yi, *Maksûd*'u para karşılığında satarsın, elinde başka bir şeyin kalmaz demek oluyor. İkinci mânâsıyla zihnî servetin; *Emsile*'nin, *Maksûd*'un yazdıklarından ibârettir, onları üç günde anlatır bitirirsin, geriye birşeyin kalmaz fikirini ifâde ediyor.

Ayrıca *kürsî* — *hâce*, *bâde-perestân* — *pejmürde*, *melek* — *destâr*, *meyhâne-n işinân*—*melâmet*—*hâk-i mezellet*, *satacak mâmelek*—*borca batmak*, *gördüm*—*gözü mahmûr*... sözleri arasında da münâsebet vardır.

Tahlîli genişletirsek daha başka hünerler, san'atlar çıkarmamız mümkündür. Bunların bir kısmı bililtizâm yapılmıştır, bir kısmı tesadüfidir, bir kısmı da konuşma dilinin tabîî yapısı içindedir. Bütün edebî san'atların Şâir tarafından kasden yapılmış olduğunu kabûl etsek bile; manzûme, klâsik gazellerdeki husûsiyetlerden mahrumdur. Hattâ ebedi san'atları, satıhta kalan Encümen-i Şuarâ nazmından da uzaklaşmıştır.

Bir *hâce-i pejmürde* terkibi; bunu, *Tercemân-ı hakikat* amatörleri nazmı çerçevesine sokmak için kâfidir.

Fazla olarak *sâkî-i melek-çehre* terkîbi, klâsik şiir an'anesine uymaz. Uyduğu taktirde, *sâkî* tarafından sunulan içkinin, maddî şarap değil, ilâhî aşk olması gerekir. Hiç olmazsa zâhirde *bint-i ineb* veyâ *duhter-i rez* mânâsına gelse bile; mazmûnu mutlaka tasavvufî mânâyı taşır. Tabîatıyla bu, yeni bir kullanım tarzı değil, şâir'in acemiliğinden gelen bir hâldir.

Şu hâlde Âkif, mahlâs beyti bulunmayan bu gazelde ham sofuyu muâheze etmiştir. Manzûmedeki edebî san'atlar, ilk bakışta göze çarpacak kadar açıktadır. Maamâfih bu hâl, daha Encümen-i Şuarâ'da başlamıştır. Âkif'in bu Encümen'e dâhil şâirlere nisbetle, bâzı terkiplerin tasarrufunda acemiliği vardır. Ayrıca manzûme; Muallim Nâcî ve arkadaşlarını üstün sayan nesle âit bâzı üslûp işâretleri de taşıyor.

İkinci gazel :

Bu manzûme; Fuzûlî'nin :

Gark-ı hûn-ûb-ı dil etdi dtde-i giryan meni
Anca merdüm kanını tökdüm ki dutdu kan meni

matlâlı gazeline nazîre olarak yazılmış görünüyor.

Metni şöyledir :

*Sevk-i a^cmâk-ı hayâlât etmede her an beni
Kudretü'l-^caynım o güzel⁸ eyliyor hayran beni
Dil harâb-ı izturâbım nevha-sâz-ı hayretim
Âh-ı sevdâ-yı elimindir eden gıryan beni
Bilmedim mâzilerim hengâm-ı ikbâlim imiş
Sevk-i yâd-ı hasret eyler şimdi ol ezman beni
Şerha-dâr-ı nâveg-i ^caşk olduğum günden berû
Hiç râhat koymuyor bu yâreli vicdan beni
Derd-i tâkat-sûz-ı hicrin Âkif'i mahveyliyor
Merhamet kıl etme terk Allâh için ey can beni*

Manzûmenin daha ilk beytinde bir za^cf-ı te'lifile karşılaşılıyor: Bu, *kudretü'l-^caynım* terkîbinin kullanılış tarzıyla kendini gösteriyor: Terkîbin, Şâir tarafından, dert yandığı kimseye yöneltilmiş bir hitâb olduğunu kabûl etmek mümkün olduğu gibi, *o güzel* söz gurubunu niteleyici ve sonundaki “olan” lâfzı hazfedilmiş bir sıfat fiil sayılması da mümkündür. Okuyucu için, bu iki vazîfeden birini tercihe yarıyacak bir karîne bulunmasaydı, ifâdede bir ta'kid-i ma'nevî bulunduğunu ileri sürebilirdik: Lâfız, “iltifat” mânası taşımak ve “tesâhüb” ifâde eden bir iyelik zamîri ile bitmek sûretiyle, bize bu medlûllerden birini tercih imkânını veriyor. Böylelikle *kudretü'l-^caynım* sözünün, “gözümün nûru olan sevgilim” yerine kullanılmış olacağını düşünüyoruz. Görevi de, her iki mısraâ âit yüklemeler arasında ortak bir fâil (özne) mevkii almak oluyor. Ancak mâ-nâya, bir sekteden sonra intikal edebiliyoruz. Bu cihetle terkîbi, za^cf-ı te'lifile ârizalı saydık.

Gazeldeki fesâhat kusûru, yalnız bundan ibâret değildir. Müteâkip beyitte bir *mâzilerim* lâfzı ile karşılaşılıyor. Türkçede şahsın “mâzileri”nden değil, “mâzîsi”nden bahsetmek me'nustur. “Mâziler” sözü, tenkir maksadıyla, ancak birbirini tâkibeden uzun târih devirleri hakkında kullanılabilir. Bu yüzden de Şâir, bir kıyâsa muhâlefete düşmüştür.

Aynı beyitte yer alan :

Sevk-i yâd-ı hasret eyler şimdi ol ezman beni

mısraî da hatâlıdır. Her hâlde Şâir'in yâdettiği *hasret* değil, *ezmandır*. Niyeti de, “hâsretle yâdetmeye” sevk edildiğini ifâde etmektedir. Fakat lâfız, niyetinden

8 Bu *güzel* kelimesinin, Şâir'e âit orijinal metinde *dilber* olması muhtemeldir.

farklı bir mânaya delâlet ediyor. Bu sûretle de ayrı bir fesâhat ârızasıyla karşılaşmış oluyoruz.

İkinci mısırâda vezin zarûretiyle *o güzel* sözüne verilen eziyetin Şâir'den değil, müstensihden geldiğini zannediyoruz. Diğer imâleler, o gün için tabii sayılabilir.

Bu ârızalara bakarak, inceleme konusu olan gazelin, bulduğumuz manzûmelerin en eskisi olacağını söylemek mümkündür. Fakat bâzı mısırâlarda karşımıza çıkan kelimeleri tasarruf gücü, bizi böyle bir karâr için tereddüde düşürüyor. Hele,

*Derd-i tâkat-sûz-ı hicrin Akif'i mahveyliyor
Merhamet kıl etme terk Allâh için ey can beni*

beytinin ikinci mısırâında eski şiir ölçüleriyle istenilen mükemmeliliyete varılmış gibidir. Şâir: "Ey can, beni terk etme!" derken hem *can* müşebbehünbihi-ne medlûl olan "sevğilisi"nin, kendisini bırakıp gitmemesi isteğini ifâde etmekte, hem de *var git ölüm...* ün başka bir ifâde tarzını ortaya koymaktadır. Beyitte bu tevriyeden başka *vârin uzaklaşmasının cânın bedeni terketmesi* ne benzetilmesi tasavvuru etrafında haylıca da cemiyetli söz vardır: *Takat-sûz—mahveyleme—merhamet—derd.* Ayrıca *terk* ve *hicr* kelimeleri arasında da bir tekabül görüyoruz.

Fakat manzûme, klasik bir gazel konusuyla vücût bulmasına, klâsik bir gazele nazîre olarak yazılmış olmasına rağmen, yeni devrin damgalarını taşıyor: *A mâk-ı hayâlât*, hâlis Abdülhamid devri tasavvurudur. *Sevdâ-yı elimi* de yeni devre bağlamak lâzım. *Nâveg-i aşka* bilmem Muallim Nâcî Efendi müsâade eder miydi? Yoksa *Nâveg-i müjgân* olur, terkip, muakkad mi derdi? Fakat mecâz-ı mürsel yoluyla aşk sebebiyle atılan nâveg tasavvuru mümkündür: Bu da *nâveg*in istiârî mânâsına engel değildir.

Demek ki, bu gazelde Eski Edebiyata hâs başarılı bâzı hünerler bulunmakla berâber, vezin ve fesâhat hatâlarıyla, Muallim Nâcî edebî dâiresine giren şâirlerde görülebilecek bâzı yeni terkipler yer almaktadır.

Üçüncü gazel :

Üçüncü gazel, Nef'inin Şinâsî tarafından cevâplandırılan manzûmesini hâ-tırlatmaktadır. Sırf vezinle kafiyyeye inhisâr eden bu ben zeyiş, biraz sonra söz konusu edeceğimiz *Terkib-i bend*'in altıncı terkip-hânesinde de karşımıza çıkacaktır.

Metin şöyledir :

*Allâhı seversen nazarımdan güzer etme
 Muştâkıını başın için olsun heder etme
 Kurbân oluyor bir (nigeh-i) lâtfuna rûhum
 Sevdâ-zedeye böyle diriğ-i nazar etme
 'Aşkın ne azâb olduğunu sen de bilirsin
 Gel hâtır-ı virânemi zîr ü zeber etme
 Terketme kapından bu ciğer-sûzı yazıkdır
 Feryâdına rahmeyle beni derbeder etme
 Ey nûr-ı 'uyûnum bu temâşâya doyulmaz
 Allâhı seversen nazarımdan güzer etme*

Bu manzûme diğerlerine nisbetle ârızasız görünüyor. İkinci beyitte parantez içindeki *nigeh-i lâfzını*, müteâkip mısradaki *nazar* kelimesine bakarak biz ilâve ettik: Müstensih tarafından ihmâl edilmiş olacak. Metin tâmiri usûlü, bu kabil ilâvelere cevâz vermektedir.

Aynı beyitte yer alan *rûhum kurbân olması* tasavvuru da yenidir.⁹

Dördüncü gazel :

Tanıtığımız manzûmelerin en mükemmeli budur. Şâir'in, haklı bir fahriye beyitiyle bitirdiği gazelinin metni şöyledir :

*Bir lem'ası yok tâbiş-i ruhsârına benzer
 Hurşîd nasıl meş'al-i dîdârına benzer
 Gülzârda bülbüllerin âhengi-i lâtfi
 Haşâ ki senin şîve-i güftârına benzer
 Binlerce nazar mest-i temâşâ-yı hirâmın
 Bir şîve bulunmaz hele güftârına benzer
 Meyhâne-nişîn eyledi zühhâd-ı kirâmı
 Ben görmemişim dîde-i sehhârına benzer*

9 Fuzûlî'nin :

*Vermeyen cânın sana bulmaz hayât-ı câvidân
 Zinde-i câvid ana derler ki kurbandır sana
 beytindeki ayrılık, yalnız cân lâfzı etrâfındadır.*

*Gönlüm ki ezelden beri lebrîz-i hevâdır
Sâkî o senin sâgar-i ser-şârına benzer
Nâcâr kalup eylediğin va'd-i mülâkat
Dün bûse için verdiğin ikrârına benzer
Tavstfîne tezyfîne halkın ne bakarsın
Nâdir bulunur Âkif'im eş'ârına benzer*

Işıkla, ses güzelliği ile, hareketle, gözün büyüleyici kudretiyle, sevdâ ve içkiyle, buluşma ve bûse ile, halkın hükmünü hiçe sayacak kadar nefse itimatla ilgili kelimeler, umûmiyetle etrâflarında da birer tedâî zinciri topluyorlar. Şüphesiz ki, bu tedâîler, lâfızların lûgat mânâlarının ötesinde, derin alâkalara dayanmamaktadır. Fakat sıralanışta bir insicam göze çarpıyor. Böylece Âkif, Encümen-i Şuarâ zümresince de kabûl görebilecek bir başarıya kavuşmuş oluyor.

B- Terkîb-i Bendi :

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, manzûme;

Edirne'de Baytar Müfettişi Mehmed 'Âkif Efendi'nin tertib etmiş olduğu Terkîb-i benddir cümlesiyle takdîm olunuyor. Önce metne bir göz atalım. :

*Sâkî! Getir ol bâdeyi kim rûh-i revândır.
Peygûle-nişinân-ı gama neş'e - resândır*

*Her katresi erbâb-ı kemâlin nazarında
Hurşîd-i hakîkat gibi envâr-feşândır*

*Her müntesib-i sâgar-ı gül-reng-i müldâmın
Âyine-i ikbâli müldâmü l-leme andır.*

*Sâkî içelim 'aşkına yârân-ı kadîmin
Kim herbir bir kûşe-i firkatde nihândır*

*Sâkî içelim geçmez ele ahd-ı cevânî
Hengâm-ı safâ işte bu kıymetli zamândır.*

*El çekme bu ser-germ-i şerâb-ı ezelden
Bî-çâre felâket-zededir hâli yamândır*

*Nâ-mahrem olan 'âlem-i feyz-âver-i âba
Heyhât ne bilsün bu da bir başka cihândır.*

*Rindân oturup işret ederler o miyânda
Mutrib dahi bülbül gibi feryâd-künândır*

*Gûyâ ki o sâkî-i kadeh-kâr-ı lâttfin
Peymâne-i lütfunda füyûzât 'iyândır*

*Her kûşede bir nûr-i tecellî mütecellâ
Meyhâne değil gülşen-i feyyâz-ı cinandır*

*Hem-dem olamaz âdeme peymâneye benzer
Yok cây-ı selâmet hele meyhâneye benzer.*

*'Âlemede edâniye müdârâdan usandım
Nâ-hak yere takdîr ile gavgâdan usandım.*

*İkbâl etek öpmekle müyesser olacaktış
Ben öyle rezilâne temennâdan usanndım.*

*Beyhûde imiş etdiğim ümmîd-i terakkî
Bir şey diyemem zâten o sevdâdan usandım*

*Allâh bilir devlet-i dünyâda gözüm yok
Devlet değil â şimdi bu dünyâdan usandım*

*Nâ-merde değil merde değil ferde inanma
Ben herkesi hayretle temâşâdan usandım*

*Şeh-râh-ı sadâkatde devâm etmeli derdim
Heyhât bugün işte o da'vâdan usandım*

*Elbet gün olur anlamamakdan usanırsın
Bi'l-lâh sana şerh-i süveydâdan usandım.*

*Dergâh-ı tahammülde sebât etmeyi kurdum
Allâh'a bile derdimi şekvâdan usandım*

*Geçdim feleğin bağ ü bahâr ü çemeninden
Hem-râzım iken bülbül-i şeydâdan usandım.*

*İster isen ey fecr-i emel hiç görünme
Rüyâ gibi her dem seni hülyâdan usandım*

*Lâ-kayd olayım fikri ile hayli çalışdım
El-minnetü'l-illâh ki her şey'e alışdım.*

*Câhil geziyor zevrak-ı ikbâl-i sefâda
‘Ârif yüzüyor merkez-i girdâb-ı belâda*

*Ser-tâc olacak¹⁰ kemâl ehli yazık kim
Makhûr oluyor dest-i habîs-i cühelâda*

*Kimler sürüyor zevkni gülzâr-ı bahârın
Kimler görüyor şiddeti hengâm-ı şitâda*

*Kimler çekiyor sîneye mahbûb-ı merâmı
Kimler geziyor ye's ile dünyâ-yı fenâda*

*Kim yaslanıyor bister-i nâzende-i vasla
Kîm yaslanıyor kûşe-i sengîn-i cefâda*

*‘Âkil olan âdemde şetâret göremezsın
Câhilde ise istediğinden de ziyâde*

*Ey hikmeti fâzılları hayrân eden Allâh
Bir ni‘met-i hayret mi bıraktın fuzalâda*

*‘Âlemde eğer mazhar-ı ‘aciz olmasa insan
Hâşâ ki hatâlar bulacak sun‘-ı Hudâ'da*

*İnsan ne yapsun ne ki pervâza mahal yok
Esrâr-ı Hudâ sidre-i ‘ulyâ-yı hafâda*

*Allah biliyor hikmetini başkası bilmez
Yok zerre kadar ma‘rifet erbâb-ı dehâda*

*Girdâbe-i hayretde kalır ‘akl nihâyet
Hayret yine hayret yine hayret yine hayret*

*Tâkdîr-i sıfâtında melâ'ik bile hayrân
Yârâb seni idrâke nasıl yol bulur insan*

*Esrâr-ı ulûhiyete ‘irfân ne yapsın
Hep ‘aczi derpîş ediyor gâyet-i ‘irfân*

Her yerde tecelli kılıyor şâhid-i feyzin
Misbâh-ı cemâlinle müş'â ş'â bütün evkân

Kudsiyyetnin bârikıdır mihr-i muzia(?)
Ulvîyyetinin nâtıkıdır mâh-ı fîrûzân

Kudret, 'azamet zâtına mahsûs ü müsellemler
Kudret, 'azamet sâdece zâtında nümâyân

Birsin, ezelisiz ebedîsin, samedisin
Yâ Râb sana yoksun demeye var mıdır imkân

Sensin bütün ef'âlde fâ'âl-i hakî kî
Sensin mülükü'l- 'arşa olan sâhib-i fermân

Bir kısmı bu halkın seni mabûd bilirler
Bir kısmı ise etmiyor el'ân sana îmân

Ser-dâde-i îmân iken erbâb-ı fazîlet
Üftâde-i hüsrân oluyor bunca hakîmân

Her nazrede çarpar göze bin 'ukde-i hikmet
Lâkin anı keşfeyleyemez dîde-i iz'ân

Kânûn-ı ilâhîde ki ahkâm büyüktür
Mikyâs-ı tefekkür ise gayetle küçüktür.

Her canlı olan heykeli âdem mi sanırsın
İnsanlığı bir şekli-i mücessem mi sanırsın

Mâdâm ki âdem olacak mazhar-ı tekrîm
Hep gördüğün eşhâsı mükerrerem mi sanırsın

Âzürde-dil-i devr-i dil-âzâr-ı felekdir
Âlemde 'ukûl ehlîni hurrem mi sanırsın

Ebnâ-yı zamânın keremi anların olsun
Mükrim görünen mâkiri Hâtem mi sanırsın

Ey müstenid-i mesned-i yek-rûze-i ikbâl
İkbâlini iclâlini her dem mi sanırsın

Bir kerre de karşıdaki peymâneyi söylet
Bak gör ki ne söyler anı ebkem mi sanırsın

*Nâçâr olarak mülzem olan 'âcize bakma
 Sen gerçek o biçâreyi mülzem mi sanırsın
 Ey devlet-i dünyâ ile fahr eyliyen ahmak
 Kendin gibi dünyâyı da sersem mi sanırsın
 Bln dürlü hakâyık ki var ondan haberin yok
 Üç şeyle hocam kendini a'lem mi sanırsın
 'Âlim dediğin anladığın gûne değildir
 Gafletle geçen demleri 'âlem mi sanırsın*

*Minhâc-ı Hudâ dîde-i tahkika 'tyândır
 Yol doğru iken 'aksine gitmek hezeyândır*

*Halkın kimi müstakbele rekz-i nazar eyler
 Müstakbel ise kendiliğinden güzer eyler
 Müstakbel için hâli fedâ eyleyen âdem
 Nâ-hak yere gâyetle büyük bir zarar eyler
 Mâziye te'essüfle geçen ömre yazık kim
 Beyhûde esef ömrü hebâ vü heder eyler
 'Âkıll diye ol âdeme derler ki zamanda
 Boş durmıyarak kesb-i kemâl ü hüner eyler
 Gâfil diye o âdeme derler ki cihanda
 Dâ'im oturup eski zamâna keder eyler
 Maksad ne imiş bilmeli dünyâyâ gelişden
 Dünyâyâ gelen sanma ki bir hoş sefer eyler
 Mazhar olur amâline eshâb-ı tahammül
 İkdâm ise her mukdimi sâhib-zafer eyler
 Tedbîre tevessülde olanlar mütekâsil
 Bilmez de hatî'âtını haml-i kader eyler
 'Aşk olsun o eslâfa ki ahfâdını mes'ûd
 Eyler de ânın nâmı gönüllerde yer eyler
 Binlerce kişi hayr ile yâd olmayı ister
 Binlerce kişi lâ'nete kendin siper eyler
 'Âlemde ne ekdinse biçersin anı mutlak
 Öyleyse nedir şer yaparak fâ'ide ummak ?!*

Mâb'adı henüz elde edilemediğinden bu kadarla iktifâ..

Görülüyor ki, onar beyitlik terkib-hânelerden meydâna gelen manzûmenin ancak bize altı terkib-hânesi intikal edebilmiştir. Müstensih siyah mürekkeple yazdığı bu terkib-i bendin altına, mor mürekkeple: *Mâb'adı henüz elde edilemediğinden bu kadarla iktifâ...* sözlerini yazmıştır.

Şiir, Ziyâ Paşa ile canlanan Bağdadlı Rûhî geleneğinin son halkalarından birini teşkil etmektedir¹¹.

Bu terkib-i bend, bâzı yerleriyle -Âkif'in, Meşrûtiyet'ten sonra karşımıza çıkacak- hüviyetinin ilk müjdelerini taşıyor.

Maamâfih burada da ilk terkib-hâne, -Ziyâ Paşa ve Muallim Nâcî Efen-di'de olduğu gibi- "sâkî"ye hitâbla başlamaktadır. Bağdadlı Rûhî, bu hitâbı ikinci hâneye bırakmıştı.

Sâkî ! Getir ol bâdeyi kim rûh-ı revândır

sözlerinden meydâna gelen ilk mısra; Ziyâ Paşa'nınkinden yalnız bir terkible ay-rılmaktadır: Tanzimât şâirinin eserinde, *rûh-ı revân* yerine *mâye- i cân* kelime gurubunu buluyoruz ki, bu ayrılış da, mânevî olmaktan ziyâde lâfzîdir.

Birinci terkib-hane, "sâkî"den istenilen "mey" in vasıflandırılmasına tah-sîs edilmiştir. Bu vesîle ile "*sâkî, peymâne, meyhâne*"ye de temâs olunmakta-dır. Dikkatlerimizi belirtmeden önce, -ayrıntılara girmeksizin- bu terkib-hâ-nenin meâline göz atalım:

Şâirin "sâkî"den istediği mey; *gamlulara neş'e verir. Her damlası-olgun kim-selerin gözünde- güneş gibi, nûr saçıcıdır. Gül renkli içki kadehine intisâb eden herkesin istikbâl aynası, dâimâ parlaktır. Sâkî, herbiri bir firkat köşesinde kay-bolmuş eski dostların aşkına içelim! Gençlik çağı, her zaman ele geçmez; safâ hengâmı, bu kıymetli zamandır. Feyiz getirici âb âlemine yabancı olan, bunun da bir başka âlem olduğunu ne bilsin ? O (mecliste) rindler, içki içerler; mutrib de bülbül gibi feryâd eder. Sanki kadeh-kâr olan lâtif sâkinin lûtfettiği peymânede, "füyûzât iyandır". Her köşede bir tecellî nûrunun "mütecellâ" olduğu bu yer; meyhâne değil, feyyâz (bir) cennet gülşenidir.*

İnsana peymâneye benzer hem-dem olamaz. Hele meyhâneye benzer se-lâmet yeri de aslâ yoktur.

11 Reşat Nuri Güntekin'in yukarıda söz konusu edilen yazısından da öğreniyoruz ki, Dâ-rülfünûnda hocalık eden Âkif, üçüncü dersinde öğrencilerine :

— *Siz bugün Sahhaflar Çarşısından yüzer paraya bir Terki-i Bend ile bir Terci-i Bend alıp getirin de onu okutayım* demiştir.

Bu hâtıradan anlaşılıyor ki, Şâir, Ziyâ Paşa'yı öteden beri sevmektedir.

Burada bir beytin me'âlini vermeyi bililtizam sonraya bıraktık:

*El çekme bu ser-germ-ı şerâb-ı ezelden
Bi-çâre felâket-zededir hâli yamandır*

Şâir; *ezeli şarapla sarhoş olandan el çekme! Zavallı felâket-zededir, hâli yamandır*, derken kasdetmiş olduğu içkinin mâhiyetini ortaya koyuyor. *Şerâb-ı ezeli* terkîbi gösteriyor ki, burada "mey" in tasavvufî mânâsı murâdedilmektedir. Ziyâ Paşa'da mebbe fikrine dayanan bu işâret yoktur. Hâlbuki ilk örnek olan Rûhî'nin şiirinde:

Biz ehl-i harâbâtınız mest-i elestiz

mısrâi ile "şarab" ın tasavvufî mânâsı açık olarak ortaya konulmuştur. XVI ncı yüzyılın Şâir'i ; Fars şâiri Peyâmî'nin tercüme ve tazmîn ettiği beyti ile de şarâbın bu mâhiyetine dönmüştür. "Rindân-ı sabûhî-zede-i bezm-i kıdem"den olan Rûhî'nin manzûmesinde Peyamî'ye âit şu beyit :

*Mâ rind-i sabûhî-zede-i bezm-i elestîm
Pîş ez heme sâgar-keş ü bîş ez heme mestîm*

karşımıza çıkıyor.

Muallim Nâcî Efendi de "sâkî"ye hitâbettiği terkîb-hânede *der-i Hakkol* derken yine tasavvufî bir mânâ kasdetmiş olabilir. Fakat Nâcî'nin şu beytinde tasavvufî manâ aşıktır :

*Timsâle gönül bağlama bunlar gibi sen de
Ol 'aşk-ı hakiki ile kevneynden âzâd*

Âkif bu manzûmede yer yer parılı ve renge delâlet eden kelime ve terkiplere baş vuruyor: *Hurşîd-i hakikat, envâr-feşân, sâgar-ı gültreng, müdâmü'l-leme'ân, âyine-i istikbâl* (Şâir aynanın leme'ân olduğunu bildirdiğine göre, bu ayna gerd'den ârîdir), *nûr-i tecelli, mütecellâ, iyân* gibi. Bu sözlerin bir kısmını yorumlama sûretiyle, *nûr-ı tecelli* terkibiyle *mütecellâ* kelimesini mutlak sûrette tasavvuf ıstılâhındaki yerine oturtmak lâzımdır. Burada *füyûzât, 'âlem-i feyz-âver-i âb, gülşen-i feyyâz-ı cinân* lâfızlarının mihrâkını teşkil eden "feyz" sözü de aynı noktadan değerlendirilebilir.

Demek ki, Âkif'in sâkiden istediği mey; hem maddî hem manevî husûsiyet taşıyor. Maddî yönüyle gamı dağıtan, zihni aydınlatan, uzaktaki dostların yâdına vesîle olan, bir daha dönmeyecek gençlik çağına neş'e getiren... bir unsurdur. Manevî yönüyle de tasavvufidir; sekri, ezel bezminden beri devâm etmektedir.

Sâkiye yöneltilen bu hitâbın şiir geleneği icâbı olduğunu bir daha kaydedelim. Hakîkatte içki düşmanı olan Âkif, Âsım'da da tasavvufu:

Sundular Türk'e tasavvuf diye olgun şırayı

mısrâıyla ithâm edecektir.

İkinci terkeb-hâne, Şâir'in düştüğü ye'si ortaya koyuyor. Âkif, burada müfred mütekellim (birinci tekil şahıs) olarak söz etmek sûretiyle önceki örneklerden ayrılmıştır. Bağdâd'lı Rûhî, *biz* derken kendisinin dâhil bulunduğu zümreyi de kasetmiş görünür. Ziyâ Paşa kendi derdini, gaibe (üçüncü şahsa) yüklemek sûretiyle "tenkîr" yolunu tercih etmiştir. Muallim Nâcî Efendi de, kendisini ileri sürdüğü zaman, cemi mütekellim içine girmektedir. Rûhî ve Nâcî'nin kendi şahısları etrâfında anlattıkları, umûmiliklerdir. Ziyâ Paşa üçüncü şahıs üzerinde ve müpheme firârdan faydalanarak, Âkif, doğrudan doğruya kendisini ortaya koyarak hayat tecrübelerini anlatıyor.

Mehmed Âkif'te bezginliğin zembereği *-dan usandım* redifidir: Bu redif etrâfında -Şâir'in karşılaşmış olduğu-çeşitli manevevî, içtimâî bozukluklar sıralanıyor.

Daha sözün başında anlıyoruz ki, Âkif, kaderini değiştirmek için mücâdelelere girmiş, sonunda bunun beyhûde olduğunu anlamıştır. Bütün tecrübelerinin sonu :

Nâ-hak yere takdîr ile gavgûdan usandım

mısrâında toplanıyor. Şâir; ikbâl, terakkî, dünyâ devleti ümidine düşmüş; hepsini gerçekleştirmek için teşebbüslerde bulunmuş *şeh-râh-ı sadâkatde devâm* etmek sûretiyle birgün murâdının yerine geleceğine inanmış; sonunda bu işlerin "edânîye mudârâ", "etek öpmek", "rezilâne temennâ"da bulunmakla sağlanacağını, başkalarına muhtac olmağı gerektireceğini görmüş; hayâl kırıklığına uğramış, her şeyden usanmıştır. Tabiattan zevk almayı dahi kaybetmiştir. Emel fecrine bile küskün görünüyor. Ona "dergâh-ı tahammülde sebât etme" kalmıştır. Kalbini açtığı zaman kendisini anlıyacak kimse yoktur.

Allâh'a bile derdimi şekvadan usandım

diyor.

Bu terki b-hâneyi tâkibeden bendden anlıyoruz ki, Âkif, büyük bir gayretten sonra (başkalarının himmetine bağı olan) bu şeylere lâkayd olabilme kudretini kazanabilmiştir (!)

Burada Şâirin insana karşı şüphesi, insanı ithâm edişi korkunçtur:

Nâ-merde değil merde değil ferde inanma

Örneklerin ilki olan Rûhî'nin Terki b-i bendinde insanın tahkîr edildiğini görüyoruz :

*Ağyâr vefâdan dem urur yâr cefâdan
Âdemde vefâ olmya var ola köpekde*

Ziyâ Paşa'nın da insana güveni yoktur :

*Her kim ki arar bûy-ı vefâ tab"-ı beşerde
Benzer ona kim devlet umar zill-ı hümâdan*

“Edâniye müdârâ”, “ikbâl için etek öpmek”, “rezilâne temennâ”da bulunmak gibi fiillerin acı bir hicvini de taşıyan bu terki b-hâne; Âkif'in hayâtında karalık kalmış bir noktaya ışık tutması bakımından ehemmiyetlidir. Anlıyoruz ki, Âkif, memûriyet hayâtının başlangıcında liyâkatine uygun bir yer elde edebilmek için teşebbüslere girişmiş; maksadı husûl bulmamış, -büyük bir ihtimâle göre-izzet-i nefsi kırılmış, neticede kendisi de bedbinliğe düşmüştür.

Üçüncü terki b-hânedeki liyâkatsizlerin saâdeti, üstün vasıflı kimselerin mahrûmiyeti söz konusu ediliyor. Şâir; beyitler boyunca mes'ûd ve mahrûm insanları karşılaştırıyor: Esefini, kimler sorusuna yüklemiştir. Beyitlerin ilk mısraındaki kim, hakketmedikleri imkânları elde edenlere, ikinci mısralarındaki kim kendilerine revâ görülmemesi gereken hâllere düşmüş meziyet sâhiplerine delâlet etmektedir.

Âkif; câhilin, safâ ikbâli kayığında dolaştığını, âkilin belâ girdâbında yüzdüğünü ifâde ederek söze başlamıştır. Bir takım kimler tekriri etrafında dolaşan hâlin, tasvîbedilmediğine delâlet eden ifâdelerden sonra, söz yine âkil-câhil karşılaştırılmasıyla mücerretten müşahhasa intikal ediyor: Âkil, sevinçten mahrûmdur, câhil ise, istenilenden ziyâde neş'elidir.

Bu karşılaştırma daha önceki örneklerde de mevcuttur. Nitekim Rûhî'nin terki b-i bendinde :

*Dünyâ vere câhillere el kâmil olanlar
Ayakda kalub olmıyalar habbeye kâdir.*

yâhut,

Ârif ki ola müdbir ü nâdân ola mukbil

veyâ,

*Evc-i feleğe basdı kadem câh ile câhil
Erbâb-ı kemâlin yeri yok zîr-i felekde*

mısrâ ve beyitlerine rastlıyoruz. Ziyâ Paşa, âkilin dertli olmasını bir tabiat ka-
nûnu gibi görmektedir:

Her ‘âkile bir derd bu ‘âlemde mukarrer

diye bir kaide vaz’ediyor.

Mehmed Âkif’e göre, akıl sâhibi kimsenin kavuşabileceği ni’met ancak hay-
rettir. Manzûmenin bu kısmında, Şâir’in bir günâh etrâfında dolaştığını yaka-
lıyoruz :

*‘Âlemde eğer mazhar-ı acz olmasa insân
Hâşa ki hatâlar bulacak sun‘-ı Hudâda*

Tabiatıyla Âkif, Ziyâ Paşa gibi lâedrilik sâhâsına girmemiştir.

Terkîb-hâne, aklın iktidârını hayretle sınırlayarak bitiyor:

*Girdâbe-i hayretde kalır ‘akl nihâyet
Hayret yine hayret yine hayret yine hayret*

Bu fikir, Ziyâ Paşa’da *Terci’-i bend’in* mihrâk noktasıdır.

Dördüncü terkîb-hâne, Allâh’ın azametini idrâkte insan aklının aczine tahsis edilmiştir. Şâire göre, *sıfatlarını takdirde meleklerin bile hayrân kaldığı Allah’ı idrâke insanın yol bulması, imkânsızdır. “İrfânın gayeti, hep azcini der-
pliş” ediyor; ulûhiyet sırlarına erişebilmesi, (elbette) kabil olmayacaktır. Onun feyzinin şâhidi her yerde tecelli kılıyor. Bütün kâinât onun cemâlinin çerâğı ile şa’şâ’lanmış. Işık kaynağı olan güneş onun kudsiyetinin parıltısıdır. Kudret, azamet, onun zâtına mahsüstür, zâtında görülür. Bir ezeli samed olan Allah’a yok demeye imkân var mıdır? “Bütün ef‘âlde fa‘al-i hakikî”, arş ülkelerinde fer-
mân sâhibi odur. Halkın bir kısmı, onu mâbûd bilirlir; bir kısmı ona hâlâ îmân etmemektedirler. Fazîlet sâhibleri imân (uğruna) baş vermiş iken hakîm insanlar, hüsrâna düşüyorlar. Her bakışta göze, bin hikmet düğümü çarpar; lâkin iz‘ân gözü onu keşfedemez. İlâhî kanûnun hükümleri büyüktür; insan tefekkürünün ölçüleri ise, gayet küçüktür.*

Görülüyor ki, Âkif, *Terkîb-i bendinin* bu kısmında Ziyâ Paşa'nın *Tercî-i bendi* sâhâsındadır. Tanzîmattan sonra yazılmış tevhid veyâ münâcât başlığını taşıyan birçok manzûmelerde aynı mes'eleler söz konusu edilir.

Beşinci terkîb-hâne *sanırsın* redîfiyle Ziyâ Paşa *Terkîb-i bendinden* geliyor. Muallim Nâcî Efendi tarafından kaleme alınmış olan *Terkîb-i bend*'in altıncı terkîb-hânesi de aynı kafiye ve redif etrâfında kurulmuştur.

Kafiye ve redifleri müşterek bu üç manzûme, itibârı yalnız rütbesinden neş'et eden kimseleri tezyifte birleşiyor. Ziyâ Paşa:

*Kibre ne sebep yoksa vezîrim deyu gerçek
Sen kendini destûr-ı mükerrerem mi sanırsın*

diyor. Nâcî Efendi, her rütbe sâhibinin itibâra şâyân olmadığını:

Her rütbeli bî-mâyeyi server mi sanırsın

mısrâi ile ifâde etmiştir. Âkif, evvelâ bu tip insanların ikbâlinin devâmsızlığını ileri sürüyor :

*Ey müstenid-i mesned-i yek-rûze-i ikbâl
İkbâlini iclâlini her dem mi sanırsın*

Daha sonra da, dünyâ devletiyle öğünen kimsenin ahmâk olduğunu bildirmektedir:

*Ey mesned-i dünyâ ile fahreyliden ahmak
Kendin gibi dünyâyı da sersem mi sanırsın*

Bilindiği gibi bu beyte dâhil ikinci mısraın örneği, Ziyâ Paşa'nın şiirinde :

Sen herkesi kör âlemi sersem mi sanırsın

şeklinde dir.

İlk örneğini Ziyâ Paşa'da gördüğümüz kafiye ve redifleri müşterek bu üç terkîb-hânenin diğer noktalarındaki iştirâk; Tanzîmat Şâiri ile Meşrûtiyet şâirinin manzûmelerindedir.

Nitekim Ziyâ Paşa :

*Dehri arasan binde bir âdem göremezsün
Âdem görünen harleri âdem mi sanırsın*

demmişti. Bu, Âkif'te :

*Her canlı olan heykeli âdem mi sanırsın
İnsanlığı bir şekl-i mücessem mi sanırsın*

beytiyle karşılığını bulur. Paşa, yüzü gülen herkesin mes'ûd olmadığını ifade etmişti :

Handân görünen herkesi hurrem mi sanırsın

Âkif bu kanâati sınırlı ve sarıh bir sâhâya sokar :

Azûrde-dil-i devr-i dil-âzâr-ı felekdir

Âlemde  ukûl ehlini hurrem mi sanırsın

Ayrı ayrı sebeblerle Ziyâ Paşa tasavvufî şahs olan Edhem'den; Âkif, efsânevî şahs olan Hâtem'den bahsetmiştir. Fakat her ikisi de, insanların sîretleriyle sûretlerinin birbirine uymadığını anlatmak isterler.

Mukayese konusu olan bu noktalar dışında, Mehmed Âkif'in şiirinde şu husûslara temâs ediliyor: (Eşyanın da dili vardır), *bir kerre de karşındaki peymâneyi söylet! Bak gör ki neler söyler, onu dilsiz mi sanırsın?*¹² *Nâcâr olarak mülzem olan her âciz, hakikatte mülzem değildir. Mükrim görünen her hilekâr, Hâtem değildir. Bin çeşit ha- kikat bulunduğu hâlde, ancak üç şey bilen hocanın da kendini bilginler bilgini sayması yersizdir. Allâh'a giden şehrah, gerçeği arıyan gözlere açıktır. Yol doğru iken aksine gitmek, cinnet tezâhürüdür.*

Bu mütâlealardan sonra, kaynağı Ziyâ Paşa olan beşinci terkîb-hânenin bir hiciv etrâfında kurulmuş olduğunu ifade edebiliriz.

Altıncı terkîb-hâne, kafiyesiyle, redifiyle, muhtevâsiyle Şinâsî'nin Nef'i'ye cevap teşkil eden manzûmesine bağlıdır. Meşrûtiyetten sonra tanıyacağımız Âkif'i müjdeliyen fikirlerin ağırlık merkezi de buradadır.

Şinâsî, *Nef'i Dîvânında* yer alan *Kasîde-i belîğa vü lâîfe dermedh-i Sultân Ahmed* başlıklı altmış üç beyitlik manzûmenin ilk yedi beytini alarak buna nâzîre yazmıştı. Burada Nef'i'nin zıddına olarak akıllı öğüyor, insanı çalışmağa teşvik ediyordu¹³. Âkif de, manzûmenin terkîb-hânesinde Şinâsî Efendinin fikirlerini benimsemiştir.

Terkîb-i bend sâhibi, günün işini geleceğe bırakanları kınamakla söze başlıyor: *Halkın bir kısmı, kendiliğinden geçecek olan istikbâle göz diker. Gelecek için hâli fedâ eden insan, haksız yere çok büyük zarâra uğrar diyor. Ona göre, akıllı insan, zamânı boş geçirmeyecek olgunluk ve hüner kazanan kimsedir :*

12 O, nice sagar-keşin serencâmına şahit olmuştur.

13 Prof. Dr. Mehmed Kaplan, bir yazısında bu iki manzûmeyi mukayese etmiştir: *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1948. C. II, Sayı : 1-2

‘Âkil diye ol âdeme derler ki zamanda
Boş durmayarak kesb-i kemâl ü hüner eyler

Şinâsî, bu çeşit insanların durumları hakkında kötümserdir:

Bedbaht ana derler ki elinde cühelânın
Kahrolmak için kesb-i kemâl ü hüner eyler

Nef’î ise, içinde ârâma kısa zaman bulunan dünyâda kesb-i kemâl ü hüner eylemeği, beyhûde bir zahmet saymıştı.

Âkif’e göre, *kaybedilmiş zamâna üzülen kimse, gafildir. Dünyâya geliş, bir hoş sefer değildir, bundan maksad nedir? Bilmeli.*

Şâirimiz daha sonra da gayreti, sebâtı öğüyor. Bu kanâatını de, *tahammül sâhipleri emellerine nâil olurlar; ikdâm, gayretle çalışanları zafere kavuşturur meâlindeki* beytinden çıkarıyoruz.

Ayrıca bu manzûmede, Nef’înin, Şinâsî tarafından tanzîri ihmâl edilmiş :

Vermez feleğin devr-i çeb-endâzına hükmü
Kor hikmeti teslim-i kazâ vü kader eyler

beytinde-tesâdüfî olduğunu sandığımız- bir cevapla da karşılaşılıyor. Manzûmenin daha önceki kısmına göre, bu beytin fâili (öznesi), *rindân-ı Hudâ*’dır. Onlar, *çerhi, kavl-i hükemâyı* bir tarafa bırakarak işi kazâ ve kadere bağlamaktadırlar.

Âkif, kaderin ithâmı yerine, işlerin insan irâdesine râmını istemektedir: Tedbîre tevessülde gevşek davranıp da, kendi hatâlarını kadere yükleyenleri kusurlu buluyor :

Tedbîre tevessülde olanlar mütekâsil
Bilmez de hatî’âtını haml-i kader eyler

Bundan sonra, *aşfâdını mes’ûd* ederek adı gönüllerde yer eyleyen insanlar öğülmekte; binlerce kişinin hayr ile anılmak istediği, binlerce kişinin lânete hedef olduğu bildirilmekte; manzûme, yine Şinâsî’yi hatırlatan, biraz da tamamlayan, bir beyitle sona ermektedir.

Şinâsî Efendi, şiirini :

Mâhiyyeti isbât eden âsâr-ı ‘ameldir
Mikdârına nisbetle kişi hayr ü şer eyler

beytiyle bitirmişti. Âkif de her “amelin karşılık göreceği” kanâatindedir; bunun neticesi olarak işlenen bir kötülükten fayda ummanın beyhüdeliğini bildiriyor:

° *Âlemde ne ekinse biçersin anı mutlâk*
Öyleyse nedir şer yaparak fâ'ide ummak?!

Şu hâlde, *Terkib-i bend*, sâkiden mey istemekle başlıyor. Daha sonra Şâir'in liyâkatine uygun mansıp için bâzı teşebbüslere girişip insandaki kötülükleri görmesi üzerine ye'se düştüğünü ortaya koyuyor. Onu, câhille âkilin karşılaştırılması tâkibetmektedir: Câhil, mes'ûddur; âkil, hüsrâna mahkûmdur. Ardından Allâh'ın büyüklüğü, insan aklının ilâhî ahkâmı kavrayamayacağı, ancak hayrette kalabileceği bahsi geliyor. Müteâkib terkib hâne, yanlış zan sâhiplerini muâhaze ve ikâz mâhiyetindedir. Akıl, sebât, irâde, iyi ad bırakma gayretleri öğülerek manzûmenin bize intikâl eden kısmı bitiyor.

Bu terkib-i bend'de Rûhî, Ziyâ Paşa ve Nâcî Efendiye âit örneklerde yer alan bâzı husûslar eksik bırakılmıştır. Bu husûsların şiirin bize intikal etmiyen kısmında kalmış olması kadar, Şâir tarafından bililtizâm ihmâl veyâ terkedilmiş olması da mümkündür.

Daha önceki şâirlerin *sofi* veyâ *zâhide* sataşması ¹⁴, dünyâ işlerindeki

14 Ruhî'de :

Mâ'il değiliz kimsenin âzârına ammâ
Hâtır-şiken-i zâhid-i peymâne-şikestiz

Gör zâhidi kim sâhib-i irşâd olayım der
Dün mektebe vardı bugün üstâd olayım der

Ol zâhidin ağlar yer ü gök hâline yârin
Kim içmeye destinden ânın câm-ı musaffâ

Sofi bizi sen cism gözüyle göremezsün
Aç can gözünü eyle nazar gör ki ne rûhuz

Sofi ki riyâ ile ede kendini mevsûf

Ziyâ Paşa'da :

Sâkî içelim rağmına soft-i harisin
Kim maksadı kevser emeli hûr u cinândır

yolsuzluklardan dolayı *feleği* ithâm etmesi ¹⁵, nefse itimatla düşmandan tabîat âfetlerine kadar çeşitli kuvvetlere meydân okuyuşu ¹⁶, aşırı dereceye varan epikürist bir görüşle dünyâ zevklerinin tatmînine çağırışı¹⁷, saâdeti bir tâlih işi sayması ¹⁸, her fenâlığın mutlak cezâ göreceğine dâir beslediği

15 Rûhî'de :

Çerhin ki ne sa'dinde ne nahsında bekâ var

Ziyâ Paşa' da :

*Ben anladığım çerh ise bu çerh-i çeb-endâz
Yahşi görünür sûreti ammâ ki yamandır*

Nâ-merd olayım çerhe eğer minnet edersem

Zirâ feleğin meşreb-i nâ-sâzı dönekdir

*Benzer felek ol çenber-i fânûs-ı hayâle
Kim nakş-ı temâstli seriü'l-cereyândır*

Muallim Nâci Efendi'de :

*Rahmeylemedi şimdiye dek kimseye gerdûn
Heyhât sana merhamet eyler mi sanırsın*

16 Rûhî' de :

*Mâr ise adû biz Yed-i beyzâ-yı Kelimiz
Tûfan ise dünyâ gamı biz keşti-i Nâhuz*

17 Rûhî'de :

*El verse safâ fırsatı fevtetmeye bir dem
Dünyâ ana değmez ki cefâsın çeke âdem*

*Bir serv-kadın bende-i eskendesı olsun
Âlemde o kim gussadan âzâd olayım der*

Ferdâ elemin çekme mey iç bak ruh-ı hûba

Ziyâ Paşa'da :

*İç bâde güzel sev vâd ise akl ü şu'urun
Dünyâ var imiş yâ ki yoğ olmuş ne umûrun*

18 Ziyâ Paşa'da :

*Bî-baht olanın bağına bir katresi düşmez
Bâran yerine dürr ü güher yağsa semâdan*

kanâat 19, nefse uymamayı tavsiyesi ve onu kadına benzemesi 20, içinde bulunulan zamânın ithâmı²¹, âlemde *emîr* veyâ *gedâ* olup olmamak iddiâsı²²... Âkîf'e âit *Terkîb-i bend* in bize intikal eden kısımlarında yer almıyor.

Ayrıca, daha önceki örneklerde münferiden yer alan bâzı beyitlerin de Âkîf'in şiirinde-onlardaki sarâhatle-karşılığı yoktur. Meselâ Bağdad'lı Rûhî'nin *kazâyâ rızâyı* ifâde eden :

*Verdik dil ü cân ile rızâ hükm-i kazayâ
Gam çekmeyiz uğrarsak eğer derd ü belâyâ*

beytindeki istiğna; dünya ve ukbâya ehemmiyet vermiyen şahsın:

*Ol zât ı şerîfe yaraşır da'vi-i himmet
Kim oldu ne dünyâ ana maksûd ne de 'ukbâ*

beytiyle tebcil edilişi; kanâatkârlık ve haysiyetle ilgili :

*Et lokması lâzım mı doyurmaz mı seni nân
Zehr olsun o lokma k'ola pesmande-i dâân*

19 Ziyâ Paşa'da :

Zâlim yâne bir zulme giriftâr olacaktır

20 Ziyâ Paşa'da :

*Avret gibi mağlûb-ı hevâ olma er ol er
Nefsin seni râm etmeye sen nefsini râm et*

Muallim Nâcî Efendi'de :

Ol kimsedir er kim ola galib zeh-i nefse

*A'dâ-yı adüvvün bulunan nefsini zeh et
Geç her dü serâdan dilini Hâlika râbet*

21 Rûhî'de :

*Bir devrede geldik bu fenâ 'âleme biz kim
Âsâr-ı atâ yok ne beşerde ne melekde*

Ziyâ Paşa'nın yeni çıkdı redifli terki-hânesi.

22 Rûhî'de :

Bu 'âlem-i fânide ne mîr ü ne gedâyız

Muallim Nâcî Efendi ise, "evreng-i melâmet" emirliği iddiâsındadır :

*Ey kec-nazaran tehlikedir bizleri tahkîr
Zîrâ ki biz evreng-i melâmetde emtriz*

beytindeki ayıplama; Ziyâ Paşa'nın dünyâ servetinin fâniliğine dâir:

*Dehrin ne safâ var 'acebâ sim ü zerinde
İnsan birağur hepstni hîn-i seferinde*

beytinde yer alan kanâati; Muallim Nâcî Efendi'nin :

*Bir dil ki ola 'aşk ile hay tâ ebed ölmez
Meyyit sayılır 'aşktan ol cân ki cüdâdır*

beytinde rastladığımız aşk görüşü; Mehmed Âkif'e âit *Terkib-i bend*'in bulduğumuz kısmında karşılıksız kalmıştır.

İnceleme konusu manzûmenin, daha önce kaleme alınmış dört örnekle iş-tirâk ve ayrılış noktaları üzerinde böylece durduktan sonra, bu *Terkib-i bend*'in Âkif'in şiirinde bir tekâmül noktası teşkil ettiğini ileri sürebiliriz. Şâir; bir takım fikir ve kanâatleri ârızasız ifâde edecek kudret kazanmıştır. Her terkib-hâ-nede ayrı bir fiil zâmanı veyâ sigasını kullanmak yâhut şahısları değiştirmek sûre-tiyle uzun bir manzûmede yeknesaklığa düşmeyi de önlemiş görülmektedir. Mevcut bir kalıptan faydalanmak da olsa, içine duygu karışmış kanâatin ifâ-desinde soru şekline başvurmuştur.

Kafiye, umûmiyetle aynı gramer kategorisine giren kelimeler üzerine ku-rulmuştur. Denilebilir ki, bunların beşte dördüne isim hâkimdir. Bir ter-kib-hânede sıfatlardan, bir yerde de -isimler arasında- sıfattan kafiye teşkil edil-diğini görüyoruz. Bu ittıradı, kısmen rediflerdeki değişik şekiller önlüyor: Me-selâ birinci terkib-hânenin gaible ilgili hükümleri ifâde eden ve isim cümlesine ba-ğlı bulunan yüklemeleri, ek fiille birlikte karşımıza çıktığı hâlde; durum ifâde eden diğer bir terkib-hânede yüklemelere âit fiil hazfedilmiştir. Çekimli fiil üzerine kurulmuş diğer bir ses benzerliği dizisinde geniş zaman ikinci tekil şahsı karşımıza çıkmaktadır. Redifi, birinci tekil şahıs etrâfında dönen terkib-hânede, zaman mâzîdir; tahkiye üslûbu vardır. Umûmiyetle nazım için bir doldurucu unsur olan redif; burada monotonluğun gizlenmesini de sağlamış-tır. Maamâfih, bu manzûmenin yazılmış olacağı yıllarda ayrı gramer katego-risine giren sözlerden kafiye arama temâyülü henüz yayılmış değildir. Ayrıca manzûmede, bir terkib-i bend an'anesinin devâm ettirildiği de hâtırdan çık-a-rılmamalıdır.

Âkif; bu şiirde Meşrûtiyet'ten sonra göreceğimiz arûzu selâbetle tasarruf gücüne tamâmiyle kavuşmuş değildir. Bu, -tanıdığımız hüviyetiyle Şâir için ta-biî olmasa bile- devri için tabîdir. Bir yerde de vezin zarûretiyle "kendini si-per eyler" sözü yerine *kendin siper eyler* sözünü kullanmak sûretiyle arkaizme başvurmuştur. Bu şeklin, az da olsa, Abdülhamîd devri nazm dilinde devâm etmekte olduğunu ilâve edelim.

Şâir; bu manzûmede edebî san'atlar peşinde koşmuş görünmüyor. Fakat sözlerle birlikte gelen san'atları da kullanmaktan geri durmamıştır. Bu yüzden çoğu mânâyâ bağlı bulunan bu san'atların tasarrufunda da büyük bir hüner göze çarpmaz. Âkif; *tasannû* bilmiyen nazma daha şimdiden yol almış görünüyor. Maksudımız üslup tahlili olmadığı için bir sürü örnek saymaksızın belirtelim ki, bunların çoğu mânâ itibâriyle birbiriyle ilgili veyâ zıt kelimelerin aynı yerde toplanmasından meydana gelmektedir. Bâzı münâsebetler de, mecâzî mânâyı taşıyan terkiplerdeki münferid sözlerin hakikî mânâlarındaki çağrışımlar üzerine kurulmuştur: *Ser-tâc*, *dest-i habîs* terkiplerindeki *ser* ve *dest* kelimelerinden görüldüğü gibi. Yer yer basit iştikaklar, *müdâm* kelimesinin bir mısırâda zaman zarfı, diğer mısırâda "mest" in müterâdifi olarak kullanılmasından doğan lâfız oyunu, *âlim* ve *âlem* kelimelerinin harfte iştirâk harekede ihtilâflarından meydana gelen muhârref cinâs-ı tâm, heyecan hâllerinin tekrar ve istifhamla ifâde edilmesi kabilinden san'atlar yer almaktadır. Bu san'atların kullanılmasında bir zorakilik göze çarpmıyor.

Bu *Terkîb-i bend*, Şâir'in, tanıttığımız manzûmeleri arasında en ziyâde başarıya kavuştuğu eseridir.

V— SONUÇ

1. Bu araştırma yazısıyla neşredilen resmî vesîka ortaya koymuştur ki, şimdiye kadar Fatih'de Sarıgüzel'de doğduğu bilinen Mehmed Âkif'in doğum yeri, *Kal a-i Sultâniyye sancağına mülhak Bayramic kasabasıdır.*

2. Âkif, Baytar Müfettişi Muâvini olarak Edirne'de bulunduğu zaman Süleymân, Hasan, Temel, Mustafa Sıdkî, Hamîd, Remzi, Receb, Hafız Vasfî, Hâlid, Yüzbaşı Ahmed Kemâl Efendi, Sıddîk Tevfîk Bey, Sofya'lı Ahmed Ağa adlı şahıslarla muârefe kurmuş; *mübârek memleket* dediği bu şehirden ayrıldıktan sonra da mektuplaşmak sûretiyle münâsebetini devâm ettirmiştir.

3. Şâir; 8 Şevvâl 1313 (24 Mart 1896) dan kısa bir zaman önce Edirne'den ayrılmış bulunuyordu.

4. Bu şehirden ayrıldığı zaman; henüz annesi sağdı.

5. Âkif, geçici bir süre ile Baytarlıkla ilgili bir vazîfeden dolayı İzmir'e gitmiştir.

6. Edirne'nin dar muhîtinde, yazdığı manzûmeler defterlere istinsah edilecek derecede şâirliğini kabûl ettirmişti.

7. Terkib-i bend'inden çıkardığımızı göre me'mûriyet hayâtının başlangıcında kendî liyâkatine uygun bir mevki elde etmek için bâzı teşebbüslere girmiş, muvaffak olamayınca hayâl kırıklığına uğrayarak ye'se düşmüştür.

8. Edirne'deki me'mûriyet devresine rastlayan gençlik yıllarında güzel çehrelere lâkayt değildir.

9. Resmî sicilinde *sa'y ü gayret ve hüsn-i hâl ü sıret eshâbından olduğu* kayıtlıdır.

10. Âkif'in bize intikal edebilen ilk şiirleri gazel tarzındadır. Bunlar, doğrudan doğruya Muallim Nâcî, Şeyh Vasfî, Muallim Feyzî'ye nazîre olmakla berâber, Nâcî edebî dâiresinin husûsiyetlerini taşımaktadır. Bunlardan biri vezin ve kafiye itibâriyle Fuzûlî'nin bir gazeline, biri de Nef'î'nin bir kasidesi veyâ bu kasideye aynı vezin ve kafiye reddiye yazan Şinâsî'nin bir manzûmesine nazîredir. *Terkib-i bend*'inin bir yeri, Şinâsî'nin örnek sayıldığı kanaâtini teyid etmektedir. Bu gazellerde tedricî bir tekâmül göze çarpmıyor.

11. Mektublarının birisinde Şeyh Gâlib'in *Tardıyyelerinden* birini hâtırlatan birkaç mısraî yer almıştır.

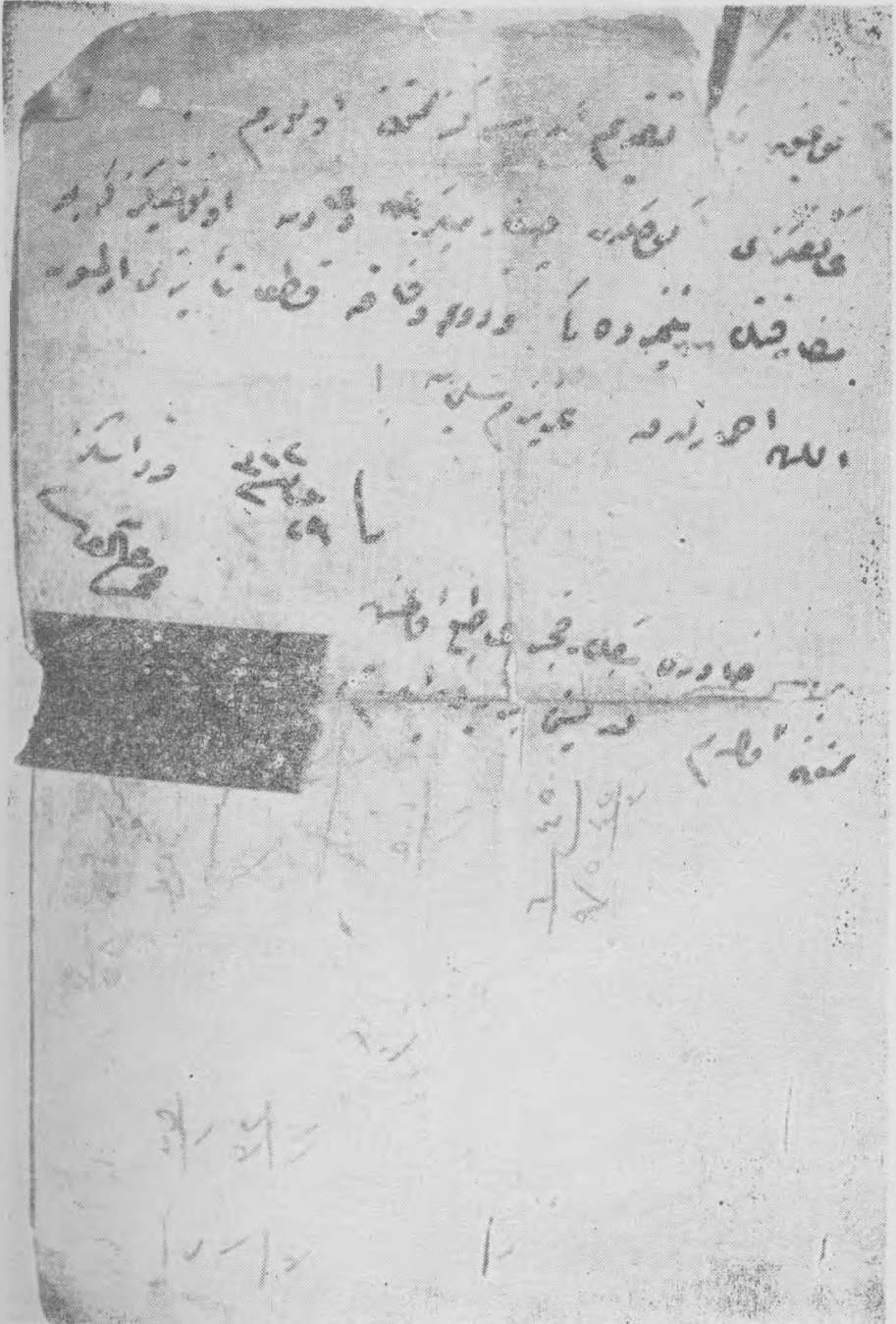
12. Bu yazı ile ortaya konulan *Terkib-i bend*'i, Bağdadlı Rûhî geleneğinin yeni bir örneğidir. Bu manzûmenin Rûhî, Ziyâ Paşa, Muallim Nâcî tarafından yazılmış terkib-i bendlerle müşterek noktaları vardır. Fakat bu durum, ilk örneğin tek olmasından ileri gelmektedir. Manzûme Ziyâ Paşa'nın şiirine, hattâ içindeki felsefî fikir serpintileri ile onun *Tercî'-i bend*'ine bağlıdır.

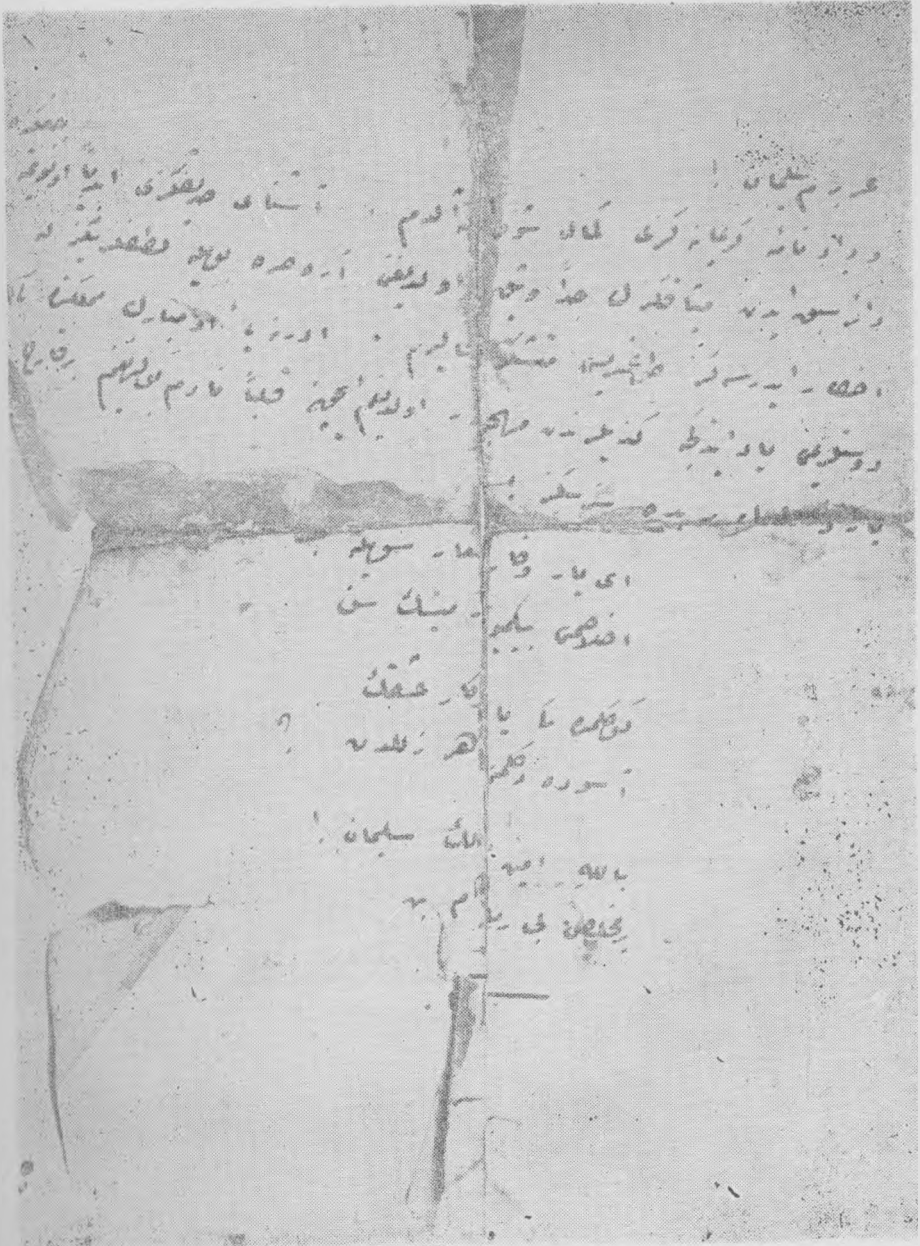
Bu Terkib-i bend, gerek dilin tasarrufunda gösterilen kudret, gerekse muhtevâdaki bâzı husûsiyetlerle müstakbel Âkif'in müjdecisidir. Şâir; bu manzûmede sofî veyâ zâhîde sataşmamak, dünya işlerindeki yolsuzluklardan dolayı feleği ithâm etmemek, coşkun bir epikürizmle insanları eğlenmeğe çağırarak... sûretiyle önceki örneklerden ayrılmıştır. İnsan haysiyeti ile alâkalı mısraları, çalışmayı tebcil eden sözleri, onun bütün ömür boyunca devâm ettireceği ahlâkî prensiplerine kavuştuğunu göstermektedir. Sâ'yi öğen, insanları olgunluk ve hüner kazanmağa teşvik eden terkib-hânesinde örneği de değiştirmiş; Ziyâ Paşa'nın şiiri yerine Şinasî'nin Nef'î'ye cevap teşkil eden nazîresini tanzîr etmiştir.

Mehmed Âkif'in *Tercî'-i bend*'i diye sözü geçen fakat mâhiyeti bilinmeyen manzûmenin bu olması da mümkündür.

ع
 بسم الله الرحمن الرحيم
 الحمد لله رب العالمين
 والصلاة والسلام على سيدنا محمد
 وآله الطيبين الطاهرين
 أجمعين
 أما بعد
 فإني قد تلقيت بحسن
 ما أرسلتني به من
 كتابك الكريم
 الذي فيه
 ما ينفع
 العباد
 من
 أمور
 الدين
 والدنيا
 وما
 ينفع
 القلوب
 من
 أمور
 الآخرة
 والاولى
 والحمد لله
 رب العالمين
 والسلام
 على
 سيدنا
 محمد
 وآله
 الطيبين
 الطاهرين
 أجمعين

3. Âkif'in Süleyman Efendi'ye gönderdiği ikinci mektup

4. Âkif'in Süleyman Efendi'ye gönderdiği üçüncü mektup

۱۸۹
 (مستوفی) اندها تریه انجبه اولدیجی اولدیاست
 کینه مقوم باده بیستاره انا - سله
 ای صوفیه یز صوره نصیحتی صاناییک
 بیک شوغافن طاکچوره بی کورسک
 دنیایه باشکله آتدله نه انا
 بیجا نسیانه سید صند ایدر کده
 باده کلریضاک صندق بانا - سیک
 اویج کوزده الایه لیدرک انده مقوم
 بون مقوم کورسک کجایه - قوامم به قاطا - صانه همه صامقان بوجیه بانا
 کورسک

5. Birinci gazel

مودع الحماره ما لذتہ ابروہ لطیفہ
 قف العفم اولوزال اجود حرارہ
 رطی انامطرس لوزہ ماہدہم
 آو سزاد الیاد۔ ایچہ ترایدی
 بایم ماہدسم قطمام انالم اجود
 مودع بارخت ایبر شری اول انعامہ
 نه بار فارق عسفا اولعم نوحید
 یعیج اخینا تیبو۔ یویا یہ ادرھدی
 درو دھتسو۔ لیبونک عفاہم
 رضنا فی انزی کواہ ایچیم او حارہ
 اللہ سور سم ک زلفہ نہ لایم
 شامی اسات ایچیم دلعیم کدیم
 فتابد از یو۔ رطخہ۔ و رسم
 سور۔ ر۔ ر۔ ر۔ ر۔ ر۔ ر۔

قضا ک عذابہ از اللہ سور
 کولور لایہ سوزو و سوزو
 فون انیم فونکه سوزو سوزو
 فویا و سوزو کلم نوری ور جویا
 اولوزہ عیونم بیوزنا سوزو طویمان
 اللہ سور سم ک لطفه زلفه
 دیکه
 یلیمه سوزو نالیمه حارہ سوزو
 خودیمه زلفه مقل سوزو
 کات۔ ده لیمه ک الفار حاره
 حارہ سوزو سوزو سوزو سوزو
 کلمه رطخت و سوزو سوزو
 سوزو لورا کلمه سوزو
 سوزو سوزو سوزو سوزو
 سوزو سوزو سوزو سوزو
 سوزو سوزو سوزو سوزو

كوكبكم ان الله يريد ليزه لفظه
ساقا وسنه على سائر يدك
يا جيا - فالله ابريكيا بعد صفات
رويد عيسى جعفر ورويكيا اف
تدعيتم نبيغه قلنا نجا
نار - بولنم خانقار سما

اوله ده بر نفس منجوت افديك ترتيب اتمه اولي ترتيب
 ساني ايد اول بهر يا كيم روح روزه
 يبول نتيان غم نته رسانده
 هوزله سي ايباب خالك نظر نه
 خ حديت منقبت كي افلا قسانده
 هشتب ستم خديك مامك
 آيه اتياك مدام الاما نه

 ساني ايد اولم عقده يا ايد خديك
 بيمه بركوت فوخته نرانه
 ساني ايد ليرم كير ال عود خديك
 هكلام صفا آينه بو قيمتي زمانه
 ال هيكه ليرم كرم سانه ايد نه
 بيماره فوخته كنده ده حالي بيمانه

7. Âkif'in Terkib-i bendi

نامم ادره علی قنبره اور
 کسب است - باجوه بوده بیشتر برانده
 زاده ناولخور وجه عتت ایدر لرا اوسانده
 رطت رهن باجو کی وبار کتا -
 کونیا که اوساق نه حکا - لطفا
 بیما - لطفا فیضا - عیان -
 و کتت ره بیج نوری نوری
 بیجا - و کل کلسه فیضا عیان -
 کتت اوله ما - ادره بیما - کتت -
 بوجه جای سلاقت کتت بیما - کتت -
 کتت ادره - کتت ادره اوسانده
 کتت بجه نقد ادره عتت ادره اوسانده

اقبالك ارحمك ميد اوله مقصد
 به اوله زويله خفاوه اوصاليم
 بروده ايمه اينيليم ايد نرفي
 بيتي ريمم زانا او سورده اوصاليم

الله بيلير دولته دنياوه كونيم بورد
 دولت وکل ا شوره بوردن اوله اوصاليم
 ناوره وکل مراد وکل فوره ايتانيم
 به فوره جيتنر خفاش اوله اوصاليم

شيره اهدا فته بولام اينيم بورد
 نصيراته بوليم ايتن او دعو اوله اوصاليم
 الف کيم اوله اهدا فته اوصاليم
 بالله فخره بورد اوله اوصاليم

درگاه نعلبه نبات ایندی نوردم
 اللہ بیہ درون شکارده اوصانم
 کیم طوکک باغ ربلا - وحیدت
 کھایم ایله بلبل سداوند اوصانم
 انہ ابریک او فوج اولی قبیح کورونم
 ربانی کورم سن خلباوند اوصانم
 لایزالیم فدای ابریح جانیم
 المذاهب کله شیعہ السلام

سبکدوش - درون ایشاق صفا
 عاصی بوزج - سن کراب سدا
 نیاج اولجه کمال اهل باغ قلم
 مفرد اولوب - وسته خیمه و سدا

کبریا کویور زوقی کله از بارک

کبریا کویور شوقی لکام تشاره

کبریا کویور سینه کویور بر م

کبریا کویور باس ابر و نیای قناره

کبریا کویور کینه نازده رصه

کبریا کویور کینه سینه جفاره

عاقبت اوردن از زده تطایرند کوره نرسک

مهری زده ایسه است بکاره زه زبانه

او هاتن فاضلک صبره ایسه اینه

بغیرت حیرت من در از ترک نرسده

علاء الرحمن عز وجل

حاشا له نعم لولا حمدنا

النساء يا يسوع بن مريم

اشرف خلق الله عليا

اه يا يحيى بن زكريا

لقد ذكرنا في مدنته ايات

كذات هبته نال عظم

هبته ناله هبته ناله

نقد صفا نكده مدبرا

باب من اراد ان يزل

اشرف الوجود عليا

نقد صفا نكده مدبرا

تصبراه تعجزنياد تصبريك
 صاع مال الله تصنع نوره آتوانه
 زرينك باريد - در رضا
 عارنك نالحميد ماه زرينه
 زرين ، عارنك زرينه مصور مسلم
 قدرت ، عارنك سلاه حد زرينه نايبان
 برك ، از برك ابيك ، صديقك
 بايب سكا بوقك اديب و اديب - اكلان
 سناك نوره اكلان و نعل عقيقه
 سناك نوره الوصيا اولاد صفايه زمانه
 زرينه بوقك نيل مصور اديب
 زرينه اديب اديب اولاد سكا اديب

سر زده ایمانه آنچه ایباب نصبت
 افتاده خندان اولیور لریو خایمان
 کز نکرده جایار کوزره بی عفته حکمه
 نامه الاکتفا ایلم ^{ویده} از عاقل
 فایده آریجه کن احکامم بوکده
 مضایق تقاضای غایت کوهلده
 ده جانی اندک صیقلی ارم من صابرسک
 انانقص بریکلر محترم صابرسک
 مارامه ارم اولجه نظر ندیم
 کعب کور دیکلر اشخاصه قدیم من صابرسک
 آرزو ده رله روز دلدانه فلکده
 عطره عفرل اهان خدمت من صابرسک

عالم دینک الحمد و نیک نور و کلمه
عقلیه طیه درک عالم من صا رسک
نرا ۹ کهای دیده تحفه عیا
برد کورای ایله عاکنه اثر کهای

عطف کبریتیه ز ز طایفه
منقول الب کله کله ز ایله
منقول ایجه عالی کله ایله ارم
یا احمد به عاکنه بویک بر طایفه
ماصه با ناسف کله عوم با ز فایم
بر دوره اسف عوی کله و کله ایله

عانی ز ای اول ادم ز بر لوله عاکنه
کله طوره کله کله کله کله ایله

حاجتی در اول آورده و بر سر آن خط کرده

را هم از کتب و کتب اشکی - مانه - کده - ایام

مقصود از این است که بیانی در باب کتب

در باب کتب کلامی و فقهی در خصوص سنی

و نظریات و افکار اصحاب عقل

از آن است که مقصود صاحبان کتب

تدبیر و تفسیر اولاد و نکات

بیشتره خطبای صلی الله علیه

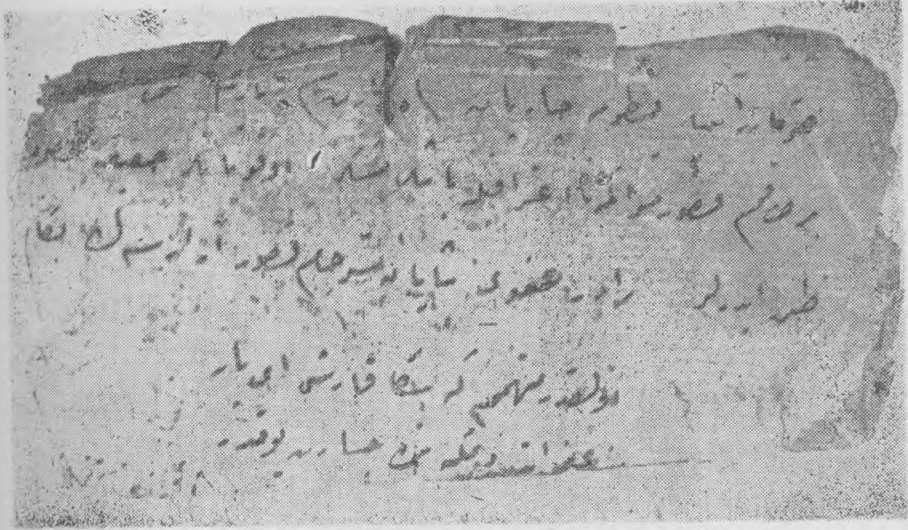
مستند و مستند از اسناد و اخباری مستور

ایده ای نامی کوچه - به ایام

بکار و کس خبری به یاد از این است

بکار و کس لغت کده - سیرای

عالمیہ الشیخ محمد الیوسف
اربعینہ در تریبہ و فناء انہما
مالمہ لعد
تلاک
مرا اولہ شامہ
مخت نام
عزت
مفہ نامہ

8. Yarısı kaybolmuş bir mektup parçası